

**Міністерство освіти і науки України
Мукачівський державний університет
Кафедра теорії та методики початкової освіти**

**ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ
З ОСНОВАМИ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

Конспект лекцій

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта

**Мукачєво
МДУ 2024**

УДК 37.01:001.891(042.3)(072)

*Розглянуто та рекомендовано до друку
Науково-методичною радою Мукачівського державного університету
протокол № 12 від 19 червня 2024 р.*

*Розглянуто та схвалено
на засіданні кафедри теорії та методики початкової освіти
протокол № 19 від 10 червня 2024 р.*

Укладач

Молнар Т.І. – доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти МДУ

Рецензент

Іванова В.В. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної та спеціальної освіти МДУ

Вступ до спеціальності з основами науково-педагогічних досліджень: конспект лекцій для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта / укладач Т.І. Молнар. Мукачево: МДУ, 2024. 89 с. (4,02 авт.арк.)

У навчально-методичному виданні стисло викладено основний зміст дисципліни «Вступ до спеціальності з основами науково-педагогічних досліджень» згідно з чинною робочою програмою та з урахуванням сучасних досягнень педагогічної науки.

Видання адресовано здобувачам першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної та заочної форм навчання спеціальності 013 Початкова освіта.

ЗМІСТ

Передмова	4
Структура навчальної дисципліни	5
Тема 1. Специфіка педагогічної діяльності вчителя початкових класів.....	6
Тема 2. Особистість педагога в сучасному суспільстві.....	12
Тема 3. Імідж вчителя та культура педагогічної діяльності	18
Тема 4. Професійне спілкування як основа педагогічної діяльності.....	24
Тема 5. ЗЗСО як основне місце професійної діяльності вчителя початкових класів.....	30
Тема 6. Адаптація першокурсників до умов навчання в ЗВО.....	37
Тема 7. Зміст підготовки майбутнього вчителя початкових класів у ЗВО.....	44
Тема 8. Організація освітнього процесу в ЗВО.....	49
Тема 9. Самостійна робота здобувачів вищої освіти.....	57
Тема 10. Основи науково-педагогічних досліджень.....	64
Тема 11. Оформлення результатів науково-дослідної роботи	70
Тема 12. Методика пошуку інформаційних джерел та робота з ними.....	77
Перелік питань, що виносяться на підсумковий контроль..	83
Список використаних та рекомендованих джерел.....	85

ПЕРЕДМОВА

Навчальна дисципліна «Вступ до спеціальності з основами науково-педагогічних досліджень» покликана озброїти здобувачів вищої освіти знаннями про специфіку професійної педагогічної діяльності; вимоги до вчителя початкових класів в умовах реформування освіти; сучасні підходи та вимоги до організації освітнього середовища в Новій українській школі; зміст фахової підготовки майбутнього вчителя початкових класів; форми організації освітнього процесу в ЗВО; систему контролю та оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти; сутність та методи науково-педагогічних досліджень; особливості роботи з інформаційними джерелами та основні вимоги до оформлення результатів науково-дослідної роботи. У процесі вивчення дисципліни майбутні педагоги набувають вмінь: використовувати ефективні прийоми педагогічної взаємодії у спілкуванні; організовувати освітнє середовище початкової школи з урахуванням сучасних підходів та вимог; орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук і критично оцінювати інформацію, оперувати нею у професійній діяльності з дотриманням вимог академічної доброчесності; аналізувати навчально-методичну, наукову літературу, володіти навичками опрацювання змісту навчального матеріалу; формулювати тему дослідження, визначати об'єкт і предмет наукового пошуку, ставити мету та завдання, обирати методи науково-педагогічних досліджень; аналізувати свою діяльність, проєктувати шляхи професійного зростання та саморозвитку.

Мета навчально-методичного видання – ознайомлення здобувачів вищої освіти зі змістом та особливостями педагогічної діяльності, розкриття ролі вчителя початкових класів закладу загальної середньої освіти в сучасному суспільстві, засвоєння базових знань, формування компетентностей для успішної самореалізації у майбутній професійній діяльності.

Видання адресовано здобувачам першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної та заочної форм навчання спеціальності 013 Початкова освіта.

Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовий модуль 1												
ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ												
Тема 1. Специфіка педагогічної діяльності вчителя початкових класів	13	4	4	-	-	5	13	2	-	-	-	11
Тема 2. Особистість педагога в сучасному суспільстві	9	2	2	-	-	5	12	1	-	-	-	11
Тема 3. Імідж вчителя та культура педагогічної діяльності	9	2	2	-	-	5	12	1	-	-	-	11
Тема 4. Професійне спілкування як основа педагогічної діяльності	9	2	2	-	-	5	12	1	-	-	-	11
Тема 5. ЗСО як основне місце професійної діяльності вчителя початкових класів	13	4	4	-	-	5	12	1	-	-	-	11
Разом за змістовим модулем 1	53	14	14	-	-	25	61	6	-	-	-	55
Змістовий модуль 2												
ФАХОВА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ЗВО												
Тема 6. Адаптація першкурсників до умов навчання в ЗВО	9	2	2	-	-	5	13	1	-	-	-	12
Тема 7. Зміст підготовки майбутнього вчителя початкових класів у ЗВО	9	2	2	-	-	5	13	1	-	-	-	12
Тема 8. Організація освітнього процесу в ЗВО	11	4	2	-	-	5	13	1	-	-	-	12
Тема 9. Самостійна робота здобувачів вищої освіти	9	2	2	-	-	5	13	1	-	-	-	12
Разом за змістовим модулем 2	38	10	8	-	-	20	52	4	-	-	-	48
Змістовий модуль 3												
ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВИТИ												
Тема 10. Основи науково-педагогічних досліджень	9	2	2	-	-	5	13	2	-	-	-	11
Тема 11. Оформлення результатів науково-дослідної роботи	8	2	2	-	-	4	12	1	-	-	-	11
Тема 12. Методика пошуку інформаційних джерел та робота з ними	8	2	2	-	-	4	12	1	-	-	-	11
Разом за змістовим модулем 3	25	6	6	-	-	13	37	4	-	-	-	33
<i>Контрольна робота</i>	4	-	2	-	-	2	-	-	-	-	-	-
Підготовка до екзамену	30	-	-	-	-	30	-	-	-	-	-	-
Усього годин	150	30	30	-	-	90	150	14	-	-	-	136

Тема 1. Специфіка педагогічної діяльності вчителя **початкових класів**

План

1. Становлення і розвиток педагогічної професії.
2. Сутність педагогічної діяльності, її особливості.
3. Функції вчителя початкових класів закладу загальної середньої освіти.
4. Правовий статус педагогічного працівника.

Ключові слова: педагогіка, педагогічна діяльність, вчитель початкових класів.

Рекомендовані джерела: 12; 13; 24; 35; 37

1. Становлення і розвиток педагогічної професії

Як і будь-яка інша професія, професія вчителя пройшла не один етап становлення.

Професія вчителя є однією з найдавніших. На найпершому ступені цивілізації поняття «вчитель» було швидше символічним: дітей навчали розпалювати вогнище, полювати, плавати, будувати житло, шити одяг, виготовляти знаряддя праці. Саме це і складало єдину мету існування в той період. Будь-яка передача життєвого досвіду була тісно вплетена в трудову діяльність. У первісному суспільстві головну увагу приділяли розвитку фізичної сили, витривалості, витримки. У рабовласницькому суспільстві виникла необхідність навчати дітей наук і мистецтва, проблема освіти стала функцією держави. Виховання дітей у багатих сім'ях доручалось особливим рабам, яких називали педагогами. Перші школи і виникли саме в період формування рабовласницького суспільства.

Термін «**педагогіка**» отримав свою назву від грецьких слів *paidos* – дитина і *ago* – вести. У дослівному перекладі *paidagogos* означає «проводир дітей». Педагогом у Стародавній Греції називали раба, який брав за руку дитину свого господаря і супроводжував її до школи. Поступово слово «педагогіка» стало вживатися більш загально: для визначення мистецтва вести дитину протягом життя, тобто виховувати, навчати, давати освіту. Так педагогіка стала наукою про виховання і навчання дітей.

У середні віки вчителями були, як правило, духовні особи (священники, монахи). Поведінка, статус, методи роботи, обов'язки вчителя диктувалися релігійними канонами. Деяко пізніше в містах обов'язки вчителя могли виконувати і наймані особи. У

середньовічних міських школах педагогами дедалі частіше ставали люди, які здобували спеціальну освіту.

У період капіталізму професія вчителя набувала масовості, збільшувалася кількість приватних учителів. У процесі формування перших буржуазних держав з'явився досвід спеціальної педагогічної освіти. У законодавчих актах держава вже чітко формулювала вимоги до вчителів. Вони ставали штатними працівниками у численних школах і училищах різних типів.

Діяльність сучасного вчителя початкових класів охоплює навчання і виховання учнів у ЗЗСО, класне керівництво, проведення позакласної роботи, роботи з батьками тощо.

Система підготовки майбутніх педагогів також змінювалася разом зі змінами в різних сферах життя соціуму. Зміст професійної підготовки вчителя постійно розширювався й поглиблювався, зумовлюючись змінами у практиці початкової освіти, удосконаленням нормативно-правової бази. На сьогоднішній день підготовка вчителів в Україні здійснюється у педагогічних університетах, інститутах, академіях, коледжах, училищах. Розширюється діапазон спеціальностей підготовки вчителів, що супроводжується якісними змінами у підготовці педагогічних кадрів.

2. Сутність педагогічної діяльності, її особливості

Педагогічна діяльність – особливий вид соціальної діяльності, змістом якого є навчання, розвиток і виховання підростаючого покоління.

Професійна педагогічна діяльність передбачає спеціальну освіту, тобто оволодіння системою спеціальних знань, умінь і навичок, необхідних для виконання функцій, пов'язаних із певною професією. Людину, яка професійно займається педагогічною діяльністю, називають вихователем, вчителем, викладачем, педагогом. Часто це залежить від закладу освіти, в якому вона працює (вихователь – у ЗДО; вчитель – у ЗЗСО; викладач – у ЗВО).

Педагог – фахівець, який має спеціальну підготовку і професійно здійснює навчально-виховну роботу в різних освітньо-виховних системах.

Основна мета професійної діяльності вчителя – це організація навчально-пізнавальної діяльності, виховання та розвитку здобувачів початкової освіти.

Своєрідність педагогічної професії полягає в тому, що вона за своєю природою має гуманістичний, колективний і творчий характер.

1. Гуманістичний характер педагогічної професії – визнання права дитини на свободу, щастя, духовний і фізичний розвиток стає складовою педагогічного кредо як системи педагогічних цінностей.

Гуманістична педагогіка спрямована на особистість дитини, а не на авторитет влади і примусу. Її основне завдання – виявити, розкрити й розвинути все цінне у людині, а не сформувати звичку до послуху, смиренності. Це передбачає реалізацію особистісно орієнтованого навчання, надання учню допомоги у його саморозвитку та формуванні його як особистості.

2. Колективний характер педагогічної професії – результат виховання залежить від єдності зусиль вчителя, педагогічного колективу та батьків.

Якщо в інших професіях результат, як правило, є продуктом діяльності однієї людини – представника професії (продавця, бібліотекаря, лікаря), то у педагогічній професії дуже важливо розуміти важливість впливу всіх суб'єктів освітнього процесу на вихованця.

3. Творчий характер педагогічної професії. Це найважливіша її особливість. Творчий учитель уміє приймати оригінальні рішення, використовує новаторські форми й методи роботи, ефективно виконуючи свої професійні функції. Творчим педагог стає тільки тоді, коли добросовісно ставиться до праці, прагне підвищувати професійну кваліфікацію, вивчати досвід кращих шкіл та вчителів тощо.

Вчитель початкових класів сприяє розвитку здібностей учнів, формуванню в них важливих життєвих та соціальних навичок, а також забезпечує наскрізний процес розвитку, навчання і виховання молодших школярів. Від учителя залежить, насамперед, якість освітнього процесу, морально-психологічний клімат на уроці, загальна атмосфера в класі. Вчитель забезпечує виховання високоморальної, культурної, всебічно розвиненої особистості зі стійкими моральними переконаннями, формує характер і риси поведінки, що в сукупності та єдності забезпечує становлення і розвиток гармонійної особистості молодшого школяра.

3. Функції вчителя початкових класів закладу загальної середньої освіти

Вчитель початкових класів покликаний виконувати ряд професійних функцій.

Освітня функція – передача системи наукових знань, соціального досвіду, вчитель транслює певну інформацію.

Виховна функція – формування в учнів системи поглядів і

переконань, цінностей, норм поведінки.

Розвивальна функція – розвиток мислення, уяви, мовлення школярів, створення умов для їхнього гармонійного розвитку.

Оздоровчо-профілактична (здоров'язберігаюча) функція орієнтує педагогів на збереження життя і здоров'я дітей в умовах закладу освіти, профілактику захворюваності.

Нормативна функція полягає в регулюванні системи діяльності педагога. Знання норм педагогічної діяльності додає вчителю впевненості в правильності своїх дій.

Комунікативна функція – спілкування з учнями, їхніми батьками, колегами по роботі. Виконуючи її, вчитель повинен володіти прийомами комунікативної взаємодії з учасниками освітнього процесу.

Інформаційна функція – орієнтування у психолого-педагогічній і методичній літературі, уміння користуватися різними джерелами інформації, працювати з інформацією для задоволення особистих і суспільних потреб, володіння засобами інформаційних технологій.

Діагностична функція – вчитель повинен уміти добирати діагностичний інструментарій, спільно з іншими фахівцями (психологом, логопедом, соціальним педагогом) здійснювати грамотне психолого-педагогічне діагностування, аналіз та інтерпретацію діагностичних даних (до прикладу, про стан розвитку дитини, рівень вихованості, прогалини в знаннях, готовності до взаємодії із соціальним оточенням тощо).

Прогностична функція – прогнозування освітнього процесу в цілому та розвитку особистості кожної дитини зокрема.

Стимулювальна функція – пошук шляхів мотивації до навчання, щоб дитина «захотіла» вчитися.

Контролююча функція – перевірка якості та ефективності здійснюваної роботи.

Коригувальна – внесення змін у діяльність учнів, загалом у освітній процес та його результати, виправлення недоліків.

Функція рефлексії – самоаналіз здійсненої діяльності, оцінка отриманих результатів. Вчитель повинен уміти розмірковувати над причинами успіхів та невдач, помилок і труднощів в освітньому процесі, щоб внести зміни до подальшої діяльності, досягти кращих результатів.

Самовдосконалення є гарантом професійного зростання педагога, а отже, і безперервної оптимізації навчально-виховної роботи відповідно до мінливих вимог часу.

Означені функції вчитель реалізує комплексно у різноманітних видах діяльності.

4. Правовий статус педагогічного працівника

Відповідно до ст. 54 Закону України «Про освіту» педагогічні працівники *мають право* на:

- академічну свободу, включаючи свободу викладання, свободу від втручання в педагогічну діяльність, вільний вибір форм, методів і засобів навчання, що відповідають освітній програмі;
- педагогічну ініціативу;
- користування бібліотекою, інфраструктурою закладу освіти у порядку, встановленому закладом освіти відповідно до спеціальних законів;
- підвищення кваліфікації, перепідготовку;
- доступ до інформаційних ресурсів, що використовуються в освітньому процесі;
- захист професійної честі та гідності;
- безпечні і нешкідливі умови праці;
- участь у роботі колегіальних органів управління закладу освіти;
- захист від будь-яких форм насильства та експлуатації, у тому числі булінгу (цькування), дискримінації за будь-якою ознакою тощо.

Педагогічні працівники *зобов'язані*:

- постійно підвищувати свій професійний рівень та педагогічну майстерність;
- виконувати освітню програму для досягнення здобувачами освіти передбачених результатів навчання;
- сприяти розвитку здібностей здобувачів освіти, формуванню навичок здорового способу життя, дбати про їхнє фізичне і психічне здоров'я;
- дотримуватися академічної доброчесності, педагогічної етики;
- поважати гідність, права, свободи і законні інтереси всіх учасників освітнього процесу;
- формувати у здобувачів освіти усвідомлення необхідності додержуватися Конституції та законів України, захищати суверенітет і територіальну цілісність України;

- формувати у здобувачів освіти прагнення до взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами;
- захищати здобувачів освіти під час освітнього процесу від будь-яких форм фізичного та психологічного насильства, приниження честі та гідності, дискримінації за будь-якою ознакою;
- додержуватися установчих документів та правил внутрішнього розпорядку закладу освіти, виконувати свої посадові обов'язки тощо.

Відповідно до ст. 58 Закону України «Про освіту» педагогічну діяльність у закладах освіти здійснюють особи, які працюють на посадах педагогічних працівників.

Відповідно до ст. 22 Закону України «Про повну загальну середню освіту» на посади педагогічних працівників приймаються особи, які мають педагогічну освіту, вищу освіту та/або професійну кваліфікацію, вільно володіють державною мовою, моральні якості, фізичний і психічний стан здоров'я яких дозволяють виконувати професійні обов'язки.

Питання для самоконтролю:

- Охарактеризуйте етапи становлення педагогічної професії.
- Що означає термін «педагогіка»?
- Які напрями охоплює діяльність сучасного вчителя початкових класів?
- Як змінювалася система підготовки майбутніх педагогів разом зі змінами в різних сферах життя соціуму?
- Хто з видатних людей були причетними до вчительської діяльності?
- В чому полягає сутність професійної педагогічної діяльності та її специфіка?
- Чому за своєю природою педагогічна професія має гуманістичний, колективний і творчий характер?
- Яка роль вчителя у формуванні особистості здобувача початкової освіти?
- Назвіть основні функції вчителя початкових класів закладу загальної середньої освіти, охарактеризуйте їх.
- Які права та обов'язки педагогічних працівників?
- Хто може обіймати посади педагогічних працівників?

Тема 2. Особистість педагога в сучасному суспільстві

План

1. Професіограма вчителя.
2. Вчитель Нової української школи: вимоги суспільства до нього.
3. Поняття педагогічної майстерності, рівні оволодіння нею.
4. Складники педагогічної майстерності вчителя.

***Ключові слова:** професіограма, педагогічна майстерність, Професійний стандарт.*

***Рекомендовані джерела:** 14; 16; 18; 38*

1. Професіограма вчителя

Специфіка професійної діяльності ставить перед учителем високі вимоги. Для виконання своїх професійних обов'язків він повинен мати і певні особистісні якості.

Професіограма – це професійно-кваліфікаційна модель фахівця. Вона включає систему вимог, яким має відповідати вчитель задля ефективного виконання своїх професійних обов'язків.

Вимоги до педагога переглядають згідно з викликами сучасного соціуму та потребами учнів, але очевидно, що основними серед них є: *любов до дітей*, що дає змогу прийняти кожну дитину з усіма її індивідуальними особливостями; *комунікативність*, що дає змогу налагодити контакт; *професійна підготовленість* до виконання основних функцій: оздоровчої, освітньої, виховної, просвітницької тощо. Окрім того, це:

Професійна спрямованість. У її основі лежить інтерес до професії вчителя й любов до дітей, педагогічне покликання, професійно-педагогічна спрямованість і нахили. Саме ці чинники мотивують до оволодіння педагогічними знаннями та постійного підвищення свого професійного рівня.

Емпатія. Характеризується вмінням співпереживати та співчувати, емоційно відгукуватися на почуття дитини. Вчитель початкових класів, знаючи вікові особливості дітей, має виявляти чуйність, турботливість, доброзичливість у взаєминах.

Педагогічний такт. Тактовність – це почуття міри, що виявляється в умінні дотримуватися правил пристойності та поводити себе відповідно.

Педагогічний оптимізм. Основою педагогічного оптимізму є віра вчителя у сили й можливості кожного учня. Вчитель, який любить дітей, завжди налаштований на сприйняття їхніх позитивних якостей.

Культура професійного спілкування. Це високий культурний рівень і бездоганна поведінка, це вміння налагодити партнерські стосунки з батьками, вміння попереджати й вирішувати конфліктні ситуації, а також уміння з повагою ставитися до колег, обмінюватися досвідом, сприймати критичні зауваження та пропозиції.

Авторитетність. Бути авторитетним фахівцем – значить отримати оцінку власним моральним якостям, культурі, ерудиції, відданості професії.

Педагогічна рефлексія. Рефлексія – це вміння аналізувати власну діяльність, оцінювати отримані результати й порівнювати їх із запланованою метою.

Серед необхідних якостей особистості вчителя також слід виділити: добросовістність, вимогливість до себе, ініціативність, терпіння, витримку, людяність тощо.

2. Вчитель Нової української школи: вимоги суспільства до нього

Кардинальні зміни в освіті, які відбуваються в результаті її реформування, ставлять високі вимоги до особистості вчителя. Зокрема, в Концепції «Нова українська школа» зазначається, що сучасна школа потребує нового вчителя, який зможе стати агентом змін.

Вимоги сьогодення диктують готовність до реалізації системи інклюзивної освіти як важливого чинника соціалізації особистості в суспільстві; забезпечення здоров'язберігаючих технологій, які повинні стати основою формування здорової нації. Актуальними виступають питання, пов'язані з реалізацією виховного потенціалу навчальних дисциплін; з реалізацією інноваційних технологій в освітньому процесі тощо.

Оскільки Нова українська школа передбачає *компетентнісний підхід*, то варто говорити про нову роль учителя – не як єдиного наставника та джерело знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора в індивідуальній освітній траєкторії дитини.

Які трудові функції й компетентності сучасного вчителя початкових класів – визначено у Професійному стандарті за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)», який затверджений 23 грудня 2020 року.

До переліку професійних компетентностей увійшли:

- мовно-комунікативна;

- предметно-методична;
- інформаційно-цифрова;
- психологічна;
- емоційно-етична;
- педагогічне партнерство;
- інклюзивна;
- здоров'язберезувальна;
- проєктувальна;
- прогностична;
- організаційна;
- оцінювально-аналітична;
- інноваційна;
- рефлексивна;
- здатність до навчання впродовж життя.

Вчитель Нової української школи – це передусім педагог-новатор, який відчуває нові життєві тенденції, тримає руку на пульсі часу, добре орієнтується у пріоритетах сучасності, спрямований на майбутнє, творчо ставиться до своєї професійної діяльності. Тому, щоб відповідати сучасним вимогам професії вчителя й гарантувати високу якість освітнього процесу, вчитель має прагнути стати справжнім фахівцем, майстром своєї справи.

3. Поняття педагогічної майстерності, рівні оволодіння нею

Професіоналізм людини в будь-якій сфері діяльності багато в чому залежить від рівня сформованості її майстерності.

У психолого-педагогічній літературі існують різні характеристики поняття «педагогічна майстерність», але немає єдиного визначення, яке точно і повно розкриває його зміст і сутність. Наведемо окремі визначення поняття «педагогічна майстерність».

Педагогічна майстерність – синтез наукових знань, умінь, навичок методичного мистецтва і особистих якостей вчителя.

Педагогічна майстерність – комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі.

Педагогічна майстерність – досконале, творче виконання вчителем професійних функцій на рівні мистецтва, результатом чого є створення оптимальних умов для становлення особистості кожного учня, забезпечення високого рівня інтелектуального розвитку, виховання кращих моральних якостей, духовного збагачення школярів.

Педагог-майстер досягає високих результатів професійної діяльності, володіє індивідуальним стилем роботи, реалізує свій творчий потенціал за рахунок знання дитячої психології і умілого конструювання освітнього процесу.

Рівні оволодіння педагогічною майстерністю:

1. *Елементарний рівень.* У вчителя наявні лише окремі якості професійної діяльності. Найчастіше – це володіння предметом викладання.

2. *Базовий рівень.* Учитель володіє основами педагогічної майстерності: педагогічні дії гуманістично зорієнтовані, стосунки з учнями й колегами розвиваються на позитивній основі, методично правильно і самостійно організовано освітній процес.

3. *Досконалий рівень.* Характеризується чіткою спрямованістю дій учителя, їх високою якістю, діалогічною взаємодією у спілкуванні. Педагог самостійно планує й організовує свою діяльність на тривалий проміжок часу, маючи головним завданням розвиток особистості учня.

4. *Творчий рівень.* Характеризується ініціативністю і творчим підходом до організації професійної діяльності. Вчитель самостійно конструює оригінальні педагогічно доцільні прийоми взаємодії. Сформовано індивідуальний стиль професійної діяльності.

4. Складники педагогічної майстерності вчителя

Педагогічна майстерність є багатоаспектним поняттям, що має певну структуру.

Елементи педагогічної майстерності:

1. *Гуманістична спрямованість* – полягає в спрямованості діяльності вчителя на особистість іншої людини, утвердження словом і ділом найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки і стосунків. Передбачає гуманістичний вияв ціннісного ставлення до педагогічної діяльності, її мети, змісту, засобів, суб'єктів. Той, хто не любить і не поважає дітей, учнів, не може досягти успіху в педагогічній праці, бо тільки щира любов і глибока повага педагога до вихованців породжують відповідну любов і повагу до нього, до його ідей, поглядів, переконань та знань.

2. *Професійна компетентність* – це знання предмета, методики його викладання, педагогіки і психології. Важливою особливістю професійних педагогічних знань є їх комплексність, що потребує від учителя вміння синтезувати матеріал для успішного розв'язання педагогічних задач. Професійна компетентність педагога виражає єдність його теоретичної і практичної готовності в цілісній структурі особистості та характеризує його професіоналізм.

3. Третім елементом у структурі педагогічної майстерності є *здібності до педагогічної діяльності* – сукупність психічних особливостей вчителя, необхідних для успішного оволодіння педагогічною діяльністю, її ефективного здійснення.

У психолого-педагогічній літературі найчастіше відзначаються наступні види педагогічних здібностей: дидактичні, організаторські, комунікативні, перцептивні, сугестивні та ін. Всі педагогічні здібності тісно зв'язані між собою, що породжує можливість компенсації відсутніх чи слабкорозвинених здібностей іншими якостями особистості й особливостями психічних процесів.

4. *Педагогічна техніка* – сукупність умінь та прийомів, що використовуються вчителем для найбільш повного досягнення цілей своєї діяльності та допомагають глибше, яскравіше, талановитіше виразити себе, домогтися оптимальних результатів у роботі.

Необхідно володіти такими складовими педагогічної техніки:

– техніка мовлення (граматична правильність, виразність, образність);

– техніка зовнішнього вигляду: (постава, одяг, зачіска, міміка, пантоміміка);

– техніка педагогічного спілкування (уміння слухати, ставити запитання, аналізувати відповідь, встановлювати контакт, бачити і розуміти реакцію аудиторії, зацікавити поясненням, розповіддю);

– психотехніка (уміння створювати необхідний настрій, знімати зайву напругу, хвилювання, долати нерішучість і мобілізувати себе, стримувати себе в стресових ситуаціях).

5. У структурі педагогічної майстерності вчителя початкових класів важливе місце посідають *особистісні якості*, зокрема моральні (гуманність, слідування моральним ідеалам, совісність, чесність, правдивість, об'єктивність, толерантність, національна гідність тощо).

Отже, із зазначеного вище випливає, що професійна майстерність включає такі складники: гуманістичну спрямованість педагогічної діяльності; професійну компетентність; педагогічні здібності; педагогічну техніку; особистісні якості, що мають професійне значення. Елементи педагогічної майстерності дають змогу з'ясувати системність цього явища в педагогічній діяльності.

Питання для самоконтролю:

- Визначте професіограму сучасного вчителя.
- Коли був затверджений Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з

початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)»)?

Що відображено в цьому документі?

- Які компетентності мають бути сформовані у вчителя згідно Професійного стандарту?
- Які вимоги ставить суспільство до сучасного педагога?
- Що таке педагогічна майстерність?
- Які рівні оволодіння педагогічною майстерністю, в чому полягає їх суть?
- Назвіть елементи педагогічної майстерності.
- В чому полягає гуманістична спрямованість діяльності вчителя?
- Розкрийте поняття професійної компетентності як важливого елементу педагогічної майстерності.
- Що таке здібності до педагогічної діяльності? Якими здібностями характерні для вчителя-майстра?
- Що таке педагогічна техніка, як вона проявляється у практичній діяльності вчителя?
- Які особистісні (моральні) якості складають основу педагогічної майстерності вчителя?

Тема 3. Імідж вчителя та культура педагогічної діяльності

План

1. Поняття професійного іміджу.
2. Складові професійного іміджу вчителя початкових класів.
3. Професійна етика та педагогічний такт.
4. Педагогічна культура вчителя як складова загальнолюдської культури.

***Ключові слова:** імідж, професійний імідж, професійна етика, педагогічний такт, педагогічна культура.*

***Рекомендовані джерела:** 3; 5; 26; 39*

1. Поняття професійного іміджу

В умовах модернізації системи початкової освіти значно зростають вимоги до особистості вчителя та його іміджу. Професійний імідж стає тим основним ресурсом, що забезпечує високий престиж та успішність функціонування системи освіти загалом і конкретного закладу освіти, зокрема. Педагог завжди був і залишається ключовою фігурою у сфері освіти. Від рівня його професіоналізму, прискрипної зовнішності, лексики, погляду та інших чинників залежить успішність процесу педагогічної взаємодії і створення навколо себе позитивного іміджу. Імідж має важливе значення в ділових і особистісних стосунках, надає можливість бути прийнятним і зрозумілим для інших. У зв'язку із цим виникає потреба цілеспрямованого створення позитивного образу вчителя.

Поняття «імідж» формувалося й розвивалося впродовж багатьох століть. Представники різних суспільних груп, правителі, громадські діячі створювали ефективний для себе образ, щоб впливати на людей для досягнення особистих цілей. Заради цього вони застосовували не лише спеціальний одяг та прикраси, а й прийоми ораторської техніки, жести, міміку тощо.

Створення особливого образу здавна турбувало людей. Хоча вони не застосовували поняття «імідж», але замислювалися над тим, як краще презентувати себе на громадських зборах та під час різноманітних подій, як виділитися в суспільстві, як впливати на громадську думку.

Можна вважати, що першооснови іміджу були закладені в народній педагогіці – у піснях, билинах, казках, міфах, легендах, прислів'ях, приказках тощо. Читаючи легенди й перекази, можна дізнатися про тих, хто завжди був гордістю нашого народу, хто

боровся за нас і віддав життя. Усна народна творчість містить велику кількість тих ідеалів, якими керувалися та керуються батьки, педагоги як зразками для наслідування у вихованні підростаючого покоління.

Нині поняття «імідж» має безліч визначень.

Імідж трактується як зафіксований у масовій свідомості стереотипний емоційно забарвлений образ когось або чогось.

Професійний імідж – це думка, яка формується про людину як про фахівця своєї галузі.

Професійний імідж вчителя початкових класів – це його образ як фахівця своєї галузі, що поєднує внутрішні та зовнішні характеристики і виникає у свідомості інших людей у процесі комунікації з ними.

Під час формування іміджу вчителя реальні якості тісно переплітаються з тими, які приписуються йому оточуючими. Вчителям розвивати свій імідж надзвичайно важливо, адже педагог для вихованців – еталонна модель. Саме тому вчителями мають бути кращі люди у суспільстві. Педагогічна професія має бути престижною, а кожен вчитель повинен бути яскравою особистістю, щоб мати змогу зацікавити тих, кого навчає. Імідж педагога обов'язково має бути позитивним, оскільки слугує підґрунтям для ефективної спільної діяльності вчителя та учнів, їхньої співпраці.

2. Складові професійного іміджу вчителя початкових класів

Професія педагога висуває до людини, яка її опановує, підвищені вимоги. Вчитель початкових класів зобов'язаний здійснювати безперервну самоосвіту, набувати навиків оволодіння новітніми комунікаційними технологіями, бути яскравою особистістю та прагнути до ідеалу. Педагог завжди має прагнути до досконалості та гармонії. Професійна функція вчителя передбачає необхідність завжди бути в центрі уваги своїх вихованців, батьків, громадськості. Ось чому нині особлива увага приділяється розвитку професійного іміджу.

На сьогоднішній день існують різні підходи науковців щодо визначення складових професійного іміджу вчителя початкових класів, основні з них:

- 1) *зовнішній вигляд* (одяг, взуття, аксесуари, зачіска, макіяж, хода, манери, етикет);

Зовнішній вигляд вчителя може створити робочий або неробочий настрій на уроці, сприяти або перешкоджати взаєморозумінню, полегшувати або ускладнювати педагогічне спілкування.

Вдало підібраний гардероб демонструє рівень культури вчителя. Прикрас у вбранні педагога має бути мінімальна кількість. Вони мають бути неяскравими, непомітними. Зачіска, макіяж мають справляти враження доглянутої людини.

Важливе значення для педагога має *мода* як соціально-психологічний феномен і атрибут повсякденного життя. Однак сліпо наслідувати моду вчитель не повинен. Як правило, педагогам рекомендують урахувувати вимоги моди, але носити діловий одяг та дотримуватись класичного стилю.

2) *внутрішній образ* (професійні знання, вміння, сфера свідомості, система цінностей, Я-концепція, рефлексія, інтуїція, здоров'я, критичне мислення, особисті якості).

Професійні знання, вміння та здібності складають основу внутрішнього образу педагога. Позитивна «Я-концепція» педагога простежується через позитивне ставлення до себе, позитивну самооцінку, самоповагу, відчуття власної гідності. У структурі внутрішнього образу іміджу серед головних професійних якостей педагога виділяють ерудицію, педагогічне мислення, педагогічну імпровізацію, педагогічний оптимізм та ін. Важливою складовою внутрішнього образу педагога є його здоров'я. Від нього залежить зовнішня і внутрішня привабливість, активна життєдіяльність, творчий потенціал та самореалізація особистості. Професійне здоров'я педагога може бути збережене, зміцнене лише за умови наполегливої праці над собою, вироблення звички до самодисципліни.

3) *комунікативна складова* (вербальні і невербальні особливості спілкування).

В умовах ринкової економіки конкурентоздатність фахівця визначають як професійні знання й уміння, так і комунікативні навички. Одним із важливих компонентів комунікативної складової іміджу є культура спілкування, зокрема лексична (використання синонімів, метафор, епітетів), граматична (використання іншомовних слів, числівників, відмінників, відмін, побудова речень), орфоепічна (наголоси, вимова звуків) правильність мовлення. Також у культурі спілкування педагога велику роль відіграє експресивність мовлення. Безбарвна монотонна мова не може привернути увагу, навчити запам'ятовувати головне, виразити особисте ставлення педагога до інформації, яку він викладає.

Для успішного формування мовленнєвої культури вчителів необхідно виробляти потребу і звичку в постійному навчанні й підвищенні рівня мовленнєвої культури, особливу увагу приділяючи

питанням правильності та чистоти мовлення, розвивати самоконтроль, комунікативні вміння, соціальні установки у спілкуванні.

Створення іміджу педагога – складний і довготривалий процес. Його результативність залежить від обставин, умов, специфіки формування та інших чинників, що пов'язані між собою. Слід розуміти, що престиж професії та існуюче стереотипне уявлення про неї залежить від постаті самого вчителя, його ставлення до себе.

3. Професійна етика та педагогічний такт

Етика – це наука, яка вивчає мораль, з'ясовує її місце в системі суспільних відносин, досліджує моральні категорії, за допомогою яких виражаються моральні принципи, норми, правила поведінки.

Педагогічна етика – вивчає особливості педагогічної моралі, з'ясовує специфіку реалізації принципів моралі в сфері педагогічної діяльності, розкриває її функції, зміст принципів і етичних категорій.

Своєю діяльністю педагог покликаний утверджувати ідеали добра, справедливості, честі, милосердя, любові. Йому необхідно підтримувати доброзичливі відносини з дітьми, а також їх батьками, колегами. Саме на цих засадах міжособистісні взаємини учасників освітнього процесу набувають статусу етичних, сприяючи толерантності у стосунках.

У педагогічній професії роль етики велика. Совість, добро, справедливість, співчуття, доброчесність, стриманість, доброзичливість – основні чесноти кожного, а вчителя – найперше.

Ставлення вчителя як до дітей, так і до їхніх батьків має будуватися на основі людяності, щирості, взаємоповаги, довіри. При цьому, ключовим принципом має стати *організація педагогічного співробітництва*.

Ключова ідея Концепції «Нова українська школа» – педагогіка партнерства. Це те, що має бути в центрі спілкування не лише між вчителем та учнями, а й у стосунках із батьками, колегами, які об'єднані спільними цілями, які є рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. Між учителем, учнями та батьками мають панувати партнерські відносини, взаємодія на засадах співпраці й співтворчості. Модель такої взаємодії: повага, довіра, рівність, відповідальність.

У взаєминах з учнями, колегами та батьками важливу роль відіграє *педагогічний такт*. Тактовність – це почуття міри, що виявляється в умінні дотримуватися правил пристойності та поводити себе відповідно. Основа такту – витримка і врівноваженість. Головна риса тактовного педагога – висока вимогливість і щира повага до

учнів.

Педагогічна етика регулює стосунки, пов'язані з особливостями роботи в педагогічному колективі. Злагоджений педагогічний колектив – необхідна умова успішної професійної діяльності. Якщо у спілкуванні колег відсутні грубощі, докори, погрози, а переважає доброзичливість, невимушеність, щирість, взаємоповага, – це свідчення гарних стосунків, здорової атмосфери в колективі, сприятливого соціально-психологічного клімату.

4. Педагогічна культура вчителя як складова загальнолюдської культури

Термін *культура* означає сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених усіма видами перетворюючої діяльності людини і суспільства.

Педагогічна культура є частиною загальнолюдської культури. У ній втілені духовні цінності освіти й виховання (педагогічні знання, теорії, концепції, накопичений педагогічний досвід, професійні етичні норми) та матеріальні (засоби навчання і виховання), а також способи творчої педагогічної діяльності, які слугують соціалізації особистості в конкретних історичних умовах.

У професійній діяльності вчитель виступає носієм і транслятором культурних цінностей, накопичених людством і відображених у змісті навчання та виховання підростаючих поколінь, прилучає учнів до засвоєння культурного досвіду у вигляді знань та вмій їх практичного застосування.

Культурного вчителя (з погляду норм педагогічної професії) характеризує:

- пошана гідності іншої людини, збереження власної гідності в різноманітних ситуаціях соціальної взаємодії;
- культура побуту, праці, відпочинку, здорового способу життя, спілкування;
- культура нормативної поведінки, етикету, відносин, соціальної взаємодії у полікультурному просторі;
- культура інтелектуальної педагогічної діяльності.

Педагогічна культура передбачає засвоєння професійних знань, сформованість професійно значущих якостей, які необхідні для участі в професійній діяльності. Це поняття включає в себе весь духовний потенціал особистості вчителя, інтелектуальні, емоційні й практично-дієві компоненти його свідомості. Педагогічна культура вчителя обумовлює його світоглядні установки, ціннісні орієнтації, загальне життєве кредо.

Питання для самоконтролю:

- Розкрийте сутність понять «імідж», «професійний імідж», «професійний імідж вчителя».
- Назвіть складові професійного іміджу вчителя початкових класів.
- Які вимоги висуваються до зовнішнього вигляду педагога?
- Як внутрішній образ вчителя впливає на його імідж?
- Обґрунтуйте важливість комунікативної складової іміджу.
- Які шляхи вдосконалення професійного мовлення?
- Розкрийте сутність дефініцій «етика», «педагогічна етика».
- Яка роль етики у педагогічній діяльності?
- Поясніть важливість дотримання вчителем вимог педагогічного такту.
- Чому педагогічна культура є складовою загальнолюдської культури?
- Обґрунтуйте важливість реалізації в освітньому процесі ключової ідеї НУШ – педагогіки партнерства.
- Що характерно для культурного вчителя (з погляду норм педагогічної професії)?

Тема 4. Професійне спілкування як основа педагогічної діяльності

План

1. Педагогічне спілкування, його місце у професійній діяльності вчителя.
2. Бар'єри педагогічного спілкування.
3. Стили педагогічного спілкування.
4. Педагогічний конфлікт: причини, види, шляхи подолання.

Ключові слова: спілкування, педагогічне спілкування, педагогічний конфлікт.

Рекомендовані джерела: 7; 15; 20; 25

1. Педагогічне спілкування, його місце у професійній діяльності вчителя

Головним інструментом, що забезпечує зв'язок особистості з іншими людьми, є спілкування.

Спілкування – це процес взаємодії між людьми, у якому відбуваються обмін інформацією, досвідом, здійснення впливу, організація відносин тощо.

Педагогічна діяльність без спілкування неможлива. Педагогічне спілкування, на відміну від інших видів (соціального, побутового тощо), обов'язково передбачає виконання педагогічних завдань, спрямованих на освіту, розвиток і виховання здобувачів початкової освіти.

Педагогічне спілкування – це форма комунікативної взаємодії вчителя з учнями, їхніми батьками, колегами, спрямована на створення оптимальних умов для реалізації мети й завдань освітнього процесу.

Особливістю педагогічного спілкування є те, що вчитель планує й організує цей процес, а учень повинен прийняти та включитись у нього, інакше спілкування не відбудеться.

Аналіз педагогічної практики показує, що багато *труднощів* у процесі взаємодії з учнями виникає через невміння вчителя правильно організувати спілкування. Вони є похідними від невміння налагодити контакт, управляти спілкуванням учнів на уроці, вибудовувати відносини й перебудовувати їх залежно від специфіки педагогічних завдань, нерозуміння позиції дитини, невміння управляти власним психічним станом у спілкуванні тощо.

Спілкування вчителя з учнями посідає головне місце у їхній

взаємодії. Педагог не зможе домогтися успіхів у навчанні, вихованні й розвитку школяра, якщо не зуміє встановити з ним довірливі відносини. Отже, педагогічна діяльність ґрунтується на спілкуванні, а вміння майстерно організувати його, враховуючи особистісні якості учнів, знання правил та вимог педагогічного спілкування – головне завдання кожного вчителя.

Спроможність встановлювати продуктивну комунікацію, розуміння ситуації спілкування, уміння слухати та чути інших, адекватно реагувати, конструктивно виражати власні думки та емоції – усе це компоненти комунікативної компетентності вчителя, які необхідно постійно вдосконалювати, щоб відповідати потребам часу.

2. Бар'єри педагогічного спілкування

У процесі спілкування між його учасниками можуть виникати бар'єри, які порушують якість взаємодії та можуть стати причинами конфліктів.

Бар'єри спілкування – це перешкоди, що заважають ефективному спілкуванню і спричиняють опір партнера впливові співрозмовника. Вони виникають непомітно, і спершу педагог може не усвідомлювати їх. Однак, примирення з ними формує негативний стиль спілкування.

Соціальний бар'єр зумовлений переважанням рольової позиції вчителя в системі педагогічної взаємодії. Педагог навмисно демонструє свою перевагу над учнем і свій соціальний статус. Нейтралізують його прагненням не протиставляти себе учням, а підносити їх до свого рівня, не нав'язувати свої позиції, а радити.

Фізичний бар'єр пов'язаний з організацією фізичного простору під час взаємодії. Неправильно організований простір призводить до ізольованості вчителя, який неначе віддаляє себе від дітей, намагаючись сховатися за стіл, стілець тощо. Усувають такий бар'єр, скорочуючи дистанцію, відкритістю у спілкуванні.

Смисловий бар'єр пов'язаний з неадаптованим до рівня сприйняття учнів мовленням учителя, яке занадто насичене незрозумілими словами, науковими термінами, які він використовує без коментарів. Це є причиною зниження їх інтересу до матеріалу, утворює дистанцію у взаємодії. Він стає непомітним за уважного ставлення до свого мовлення, ретельної підготовки до уроку.

Естетичний бар'єр зумовлений несприйняттям зовнішнього вигляду, особливостей міміки співрозмовника тощо. Усувають шляхом самоконтролю поведінки.

Емоційний бар'єр з'являється за невідповідності настрою, негативних емоцій, що деформують сприймання. Долають його за допомогою усмішки, чуйного ставлення до співрозмовника.

Психологічний бар'єр виявляється як негативна установка, неспівпадіння інтересів партнерів комунікації тощо. Найтиповішими серед психологічних бар'єрів є: розбіжність настанов (педагог приходиться на урок захоплений своїм задумом, а учні байдужі, незібрані, неуважні, внаслідок чого він дратується, нервує); боязнь аудиторії (властивий початківцям, які часто непогано володіють матеріалом, але побоюються безпосереднього контакту з класом); негативна установка на учнівський колектив (упереджене негативне ставлення до невстигаючих дітей, порушників поведінки); боязнь педагогічних помилок (запізнитися на урок, неправильно проаналізувати відповідь учня тощо). Усувають такий бар'єр шляхом переорієнтації уваги з особистості на основну діяльність, оптимістичним прогнозуванням подальшої діяльності.

З метою подолання негативного впливу бар'єрів на процес міжособистісної взаємодії необхідно виявити чинники, що їх спричинили, та розробити заходи для їх уникнення. Усвідомлення наявності бар'єрів педагогічного спілкування вчителем дає можливість удосконалювати власну педагогічну майстерність та покращувати результати освітнього процесу.

3. Стилi педагогічного спілкування

Однією з найважливіших вимог, які висуває педагогічна професія до особистості вчителя, є чіткість його соціальної та професійної позиції. Позиція педагога не може не відбиватися на стилі його спілкування, саме тому стиль педагогічного спілкування розглядають у тісному зв'язку із загальним стилем педагогічної діяльності.

На основі особливостей взаємодії людини з іншими людьми або певними колективами склалися такі стилі спілкування:

Авторитарний (від лат. – *влада*): ґрунтується на беззаперечному підкоренні окремої людини або колективу владній особистості. Педагог, що стоїть на позиціях авторитаризму, одноосібно визначає напрямки діяльності, визначає кожен крок діяльності учнів, зупиняє будь-яку ініціативу дітей. Основний засіб впливу на школярів – вказівка, наказ тощо. Учні не беруть участі в обговоренні проблем, що безпосередньо їх стосуються, а їхня ініціатива оцінюється негативно й відкидається. Зовнішні показники успішності діяльності авторитарних педагогів найчастіше позитивні,

але соціально-психологічна атмосфера в таких класах, як правило, неблагополучна.

Ліберальний (від лат. – *вільний*): ґрунтується на байдужому ставленні до негативних дій учнів, характеризується потуранням діям вихованців. Вчитель схильний не втручатися в життєдіяльність колективу, не виявляє активності й ініціативи у керівництві колективом, пасивно спостерігає за подіями, самоусувається від відповідальності за стан справ. Такі педагоги формально виконують свої функціональні обов'язки. Ліберальний стиль спілкування реалізує тактику невтручання, основу якої складають байдужість і незацікавленість проблемами колективу.

Демократичний (від лат. – *влада народу, народовладдя*): ґрунтується на врахуванні думки і волі колективу в організації його життєдіяльності. Вчитель спільно з членами колективу визначає завдання, організовує діяльність школярів для виконання завдань, заохочує ініціативу дітей, радиться з ними, розвиває самоуправління, залучає активістів до виконання певних функцій. Демократичний стиль якнайповніше сприяє розвитку особистості, формуванню людської гідності, підготовки до активної діяльності в демократичному суспільстві. Для педагогів, які дотримують цього стилю, характерні позитивне ставлення до дітей, адекватна оцінка їхніх можливостей, успіхів і невдач. За демократичного стилю спілкування вчитель стимулює дітей до творчості, ініціативи, організує умови для самореалізації.

У практиці роботи спостерігається і так званий змішаний стиль, в якому простежуються елементи названих стилів.

4. Педагогічний конфлікт: причини, види, шляхи подолання

Конфлікт (від лат. – *зіткнення*) – це зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок, точок зору, поглядів тощо.

Проблема взаємодії учасників освітнього процесу набуває все більшого значення. Дотримання педагогічного такту, вміння вдало обирати тактику поведінки, встановлювати зворотний зв'язок, впливати на учнів та ставити перед ними коректні вимоги, на жаль, не гарантує того, що в процесі взаємодії зі школярами у педагога не виникатимуть конфліктні ситуації.

Загалом **причинами** конфліктів у педагогічній діяльності можуть бути:

- низький рівень дисципліни;

- використання неадекватних методів дисциплінування;
- учитель, як правило, оцінює не окремий вчинок школяра, а його особистість;
- невмотивованість оцінювання навчальної діяльності;
- некоректне, неповажне ставлення один до одного;
- особисті якості школярів і педагога (дратівливість, грубість, емоційні спалахи);
- важливе значення має характер стосунків, які склалися між вчителем і окремими дітьми (надмірна фіксація уваги на недоліках учнів, привселюдні образи).

Між педагогом і учнями найчастіше зустрічаються такі **види конфліктів**:

1) *конфлікти діяльності*, що виникають з приводу успішності учнів, виконання ними навчальних та позанавчальних завдань;

2) *конфлікти поведінки (вчинків)*, що виникають у зв'язку з порушенням учнями правил поведінки в закладі освіти, найчастіше на уроках;

3) *конфлікти відносин*, що виникають у сфері емоційно-особистісних відносин учнів і вчителів у процесі спільної педагогічної діяльності.

Стратегії педагогічної взаємодії у конфліктних ситуаціях:

1. *Уникнення конфлікту*. В такому випадку людина намагається не зважати на конфліктну ситуацію, відсунути пов'язану з нею проблему якомога далі, сподіваючись, що все владнається само по собі. Але така поведінка не знімає суперечностей, які з часом можуть загостритися.

2. *Конфронтація (суперництво) у конфлікті*. Це активний, майже агресивний наступ, коли людина, прагнучи задовольнити власні інтереси, не зважає на інших.

3. *Стратегія пристосування*. У цьому випадку людина прагне взаємодіяти з іншою людиною, не відстоюючи своїх інтересів.

4. *Компроміс*. Це схильність не загострювати конфліктну ситуацію і частково поступатися своїми інтересами у конфлікті.

5. *Співробітництво*. Це пошук взаємовигідних результатів і шляхів їх досягнення. Вчителі потрібно не лише самому прагнути до взаємодії, але й вчити цьому учнів.

Шляхи подолання конфліктів:

- контролюючи свої емоції, бути об'єктивним, дати можливість учням обґрунтувати свої претензії;

- не ображати учня (є слова, які, прозвучавши з вуст педагога, завдають такої шкоди відносинам з учнями, що всі наступні «компенсуючи» дії не можуть їх виправити);
- не зачіпати особистості вихованця, якщо справа стосується тільки його конкретної дії чи вчинку;
- не відповідати на агресію агресією;
- дати собі і учневі право на помилку, не забуваючи про те, що «не помиляється тільки той, хто нічого не робить»;
- незалежно від результатів вирішення суперечності намагатися не зруйнувати відносини з учнем.

Розв'язання конфлікту необхідно починати з уважного аналізу ситуації – виявити обставини і причини, що призвели до загострення стосунків. Остаточне вирішення конфліктів між учителем та учнями можливе лише за умови їх рівноправності, партнерських взаємовідносин. Оптимальний варіант розв'язання конфлікту, який потребує справжньої педагогічної майстерності, – це його попередження.

Питання для самоконтролю:

- Що таке «спілкування», «педагогічне спілкування»?
- Окресліть особливості педагогічного спілкування.
- Що таке «бар'єри спілкування»?
- Які бар'єри можуть виникати між учасниками педагогічного спілкування, у чому полягає їх суть?
- Які стилі педагогічного спілкування вам відомі?
- Порівняйте авторитарний, ліберальний та демократичний стиль педагогічного спілкування.
- Які найпоширеніші причини виникнення конфліктних ситуацій?
- Назвіть види педагогічних конфліктів.
- Охарактеризуйте конфлікт діяльності, поведінки (вчинків), відносин.
- Назвіть можливі стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях. Які з них є найбільш ефективними в початковій школі?
- Охарактеризуйте шляхи подолання педагогічних конфліктів.
- Чи здійснюють конфлікти певний виховний вплив на особистість дитини?
- Якими якостями має володіти вчитель, аби найбільш ефективно вирішити конфліктну ситуацію?

Тема 5. ЗЗСО як основне місце професійної діяльності **вчителя початкових класів**

План

1. Заклад загальної середньої освіти: загальна характеристика, нормативно-правове забезпечення.
2. Нова українська школа як ключова реформа загальної середньої освіти.
3. Освітнє середовище початкової школи: сучасні підходи та вимоги.
4. Анатомо-фізіологічні особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: *ЗЗСО (заклад загальної середньої освіти), НУШ (Нова українська школа), освітнє середовище.*

Рекомендовані джерела: 2; 8; 13; 18

1. Заклад загальної середньої освіти: загальна характеристика, нормативно-правове забезпечення

Заклад загальної середньої освіти (ЗЗСО) – юридична особа, основним видом діяльності якої є освітня діяльність, що провадиться на певному рівні (рівнях) повної загальної середньої освіти.

Повна загальна середня освіта здобувається на таких рівнях:

- 1) початкова освіта – перший рівень повної загальної середньої освіти, що здобувається протягом чотирьох років (1-4 класи);
- 2) базова середня освіта – другий рівень повної загальної середньої освіти, що здобувається протягом п'яти років (5-9 класи);
- 3) профільна середня освіта – третій рівень повної загальної середньої освіти, що здобувається протягом трьох років (10-12 класи).

Початкова, базова середня і профільна середня освіта можуть здобуватися в окремих закладах освіти або у структурних підрозділах однієї юридичної особи (закладу освіти).

Типи закладів освіти, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти на певному рівні:

- 1) початкова школа, що забезпечує здобуття початкової освіти;
- 2) гімназія, що забезпечує здобуття базової середньої освіти;

- 3) ліцей, що забезпечує здобуття профільної середньої освіти.

Заклад загальної середньої освіти може мати у своєму складі філію (філії).

Нормативно-правове забезпечення загальної середньої освіти:

- Закон України «Про освіту» (2017);
- Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020).
- Концепція «Нова українська школа» (2016);
- Державний стандарт початкової освіти (2018);
- Типові освітні програми для початкової школи.

2. Нова українська школа як ключова реформа загальної середньої освіти

Виклики часу зумовили розроблення Концептуальних засад реформування загальної середньої освіти. Нова українська школа – це ключова реформа Міністерства освіти і науки України. Головна мета – створити школу, в якій буде приємно навчатись і яка даватиме учням не тільки знання, а й уміння застосовувати їх у повсякденному житті.

Формула Нової української школи складається з дев'яти ключових компонентів:

1. Новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві.

Дитині недостатньо дати лише знання, ще важливо навчити користуватися ними. Відтак, ключова зміна для учнів стосується підходів до навчання та змісту освіти. Замість запам'ятовування фактів та понять учні набуватимуть компетентностей.

Компетентність – динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність.

2. Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками.

Педагогіка партнерства – це повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у відносинах і стосунках; діалог – взаємодія – взаємоповага. В основі педагогіки партнерства – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками. Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними та зацікавленими однодумцями,

рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат.

3. Умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно.

Реформою передбачено низку стимулів для особистого і професійного зростання, з метою залучення до професії найкращих. Творчому та відповідальному вчителю, який постійно працює над собою, надано академічну свободу. На допомогу вчителю створено освітні портали із методичними та дидактичними матеріалами, електронними підручниками та інтерактивними онлайн-ресурсами.

4. Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм.

Нова українська школа працює на засадах особистісно-орієнтованої моделі освіти. У рамках цієї моделі школа максимально враховує права дитини, її здібності, потреби та інтереси, на практиці реалізуючи принцип дитиноцентризму. Забезпечується неупереджене та справедливе ставлення до кожного учня. У навчанні враховуються вікові особливості фізичного, психічного і розумового розвитку дітей.

5. Наскрізний процес виховання, який формує цінності.

Ключова ідея Концепції «Нова українська школа» – виховання на цінностях. Виховний процес є невід’ємною складовою всього освітнього процесу і орієнтується на загальнолюдські цінності, зокрема, морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, повага до рідної мови й культури, патріотизм, повага до закону, солідарність, відповідальність).

6. Нова структура школи, яка дає змогу добре засвоїти новий зміст і набути компетентності для життя.

Реформа передбачає суттєву зміну структури загальної середньої освіти, щоб максимально врахувати фізичні, психологічні, розумові здібності дитини кожної вікової групи.

Початкова освіта поділяється на два цикли:

- перший, адаптаційно-ігровий (1-2 класи) – допоможе учневі звикнути до шкільного життя;
- другий, основний (3-4 класи) – формується почуття відповідальності й самостійність.

7. Децентралізація та ефективне управління, що надасть школі реальну автономію.

Нова українська школа має широку автономію. Держава гарантує академічну, організаційну, кадрову та фінансову автономію закладів освіти. Безпосереднє управління школами здійснюється на

місцевому рівні. Адміністративні та навчально-методичні повноваження делегуються на рівень закладу освіти.

8. Справедливий розподіл публічних коштів, який забезпечує рівний доступ усіх дітей до якісної освіти.

У Новій українській школі передбачено повну прозорість фінансування закладів освіти. Зокрема, заклади освіти зобов'язані оприлюднювати всі кошти, які надходять з бюджету та з інших джерел.

9. Сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу.

Зміні підлягають фізичне просторово-предметне оточення, програми та засоби навчання. Урізноманітнюються варіанти організації навчального простору в класі. Організація нового освітнього середовища передбачає широке використання нових ІТ-технологій, нових мультимедійних засобів навчання, оновлення лабораторної бази для вивчення предметів природничо-математичного циклу тощо.

3. Освітнє середовище початкової школи: сучасні підходи та вимоги

Однією з основних концептуальних засад реформування в межах Нової української школи є створення сучасного освітнього середовища, яке сприятиме творчому розвитку і мотивації учнів до навчання. Воно потребує широкого використання ІТ-технологій, нових мультимедійних засобів навчання, оновлення навчального обладнання, що здійснюється через такі осередки:

- осередок навчально-пізнавальної діяльності з відповідними меблями;
- змінні тематичні осередки, в яких розміщуються дошки, фліп-чарти, стенди;
- осередок для гри, оснащений настільними іграми, інвентарем для рухливих ігор;
- осередок художньо-творчої діяльності з полицками для зберігання приладдя та стендом для змінної вистави дитячих робіт;
- куточок живої природи;
- осередок відпочинку з килимом для сидіння та гри, стільцями, кріслами-пуфами, подушками з м'яким покриттям;
- дитяча класна бібліотека;

- осередок вчителя, оснащений столом, стільцем, комп'ютером, полицями, ящиками, шафами для зберігання дидактичного матеріалу.

Відповідно до Концепції «Нова українська школа» дизайн освітнього середовища повинен урахувати характер діяльності та вікові особливості учнів. Відтак, шкільне приміщення потребує особливих підходів до планування та об'ємно-просторової композиції, що створює умови для ефективної організації освітнього процесу, естетичного та фізичного розвитку учнів.

Особливостями організації освітнього середовища у початковій школі є багатофункціональність простору для проведення різних форм роботи (ранкові зустрічі у колі, робота в малих і великих групах, фронтальна, групова та індивідуальна робота на уроках і в позаурочний час) та концентрація навчального простору в класній кімнаті навколо зазначених вище центрів / осередків.

Таким чином, освітнє середовище – це не просто клас із яскравими меблями, новим обладнанням чи інтерактивним комплексом – це сучасний освітній простір, багатофункціональний, гнучкий, із креативним дизайном, без перенасичення. Однак, найголовніший показник – дитина, вмотивована вчитися, їй затишно, вона налаштована на творче спілкування та активну пізнавальну діяльність. Наповнення та оформлення освітнього простору в Новій українській школі – творчий і креативний процес. Основним завданням навчальних засобів, дидактичних матеріалів та обладнання є формування інтересу до навчання, сприяння розвитку інтелектуальних, творчих і пізнавальних здібностей здобувачів початкової освіти.

4. Анатомо-фізіологічні особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку

Кожній дитині притаманні самотутні й неповторні риси та якості: індивідуальні властивості нервової системи, темперамент, інтереси, здібності, особливості мислення, уяви, пам'яті, емоцій, життєвий досвід, активність, темп роботи, швидкість засвоєння навичок тощо. Тому в межах кожної вікової групи існують індивідуальні відмінності, що залежать від природних задатків, умов життя і виховання дитини.

До молодшого шкільного віку відносяться учні 1-4 класів. Це період рівномірного, але достатньо інтенсивного розвитку органів, функцій. Фізіологічний розвиток молодшого школяра зумовлений формуванням організму. Вага тіла щорічно у середньому збільшується

на 2-4 кг, зріст – на 2-4 см, окружність грудної клітки – на 2-4 см. Посилено формуються кістки та м'язова система.

Молодший шкільний вік є ключовим в оволодінні навчальною діяльністю. Початок шкільного життя – це початок особливої навчальної діяльності, що вимагає від дитини не тільки значного розумового напруження, а й великої фізичної витривалості. Саме в початковий період навчання у дітей закладається фундамент системи знань, які поповнюються в подальші роки, і без яких неможливе подальше навчання.

Головною ланкою в процесі освоєння знань молодшими школярами є рівень розвитку їх пізнавальної сфери, і особливо таких психічних процесів як сприймання, увага, пам'ять, мислення.

Зокрема, сприймання характеризується нетривалістю й неорганізованістю. Початкова школа завершується тим, що сприймання стає більш аналітичним, набуває організаційного характеру.

Увага молодших школярів мимовільна, недостатньо стійка, обмежена за обсягом. Шкільне життя вимагає від дитини постійних вправ у вихованні довільної уваги, вольових зусиль для зосередження. Довільна увага розвивається разом з іншими функціями і, перш за все, з мотивацією навчання, почуттям відповідальності за успіхи в навчальній діяльності.

Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку пам'яті, коли особливо динамічно змінюється співвідношення мимовільного й довільного запам'ятовування. Інтенсивно розвивається довільна пам'ять, хоча мимовільна теж активно використовується. Під впливом навчання у цьому віці активно формується логічна пам'ять, яка відіграє основну роль у засвоєнні знань.

Мислення у молодших школярів розвивається від емоційно-образного до абстрактно-логічного.

Отже, зважаючи на унікальність періоду молодшого шкільного віку як періоду розвитку дитячої особистості, слід вказати на те, що особливості розвитку пізнавальної активності, проходячи певні етапи становлення, мають індивідуальний характер. За дитиною визнається право на несхожість, власний погляд, індивідуальні захоплення, інтереси, риси характеру тощо. Тому кожен учень, як індивідуальність, потребує індивідуального ставлення в освітньому процесі.

Питання для самоконтролю:

- На яких рівнях здобувається повна загальна середня освіта?
- Які заклади освіти забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти на певному рівні?
- Чи може заклад загальної середньої освіти мати у своєму складі філію?
- Яке нормативно-правове забезпечення загальної середньої освіти?
- Окресліть концептуальні засади реформування загальної середньої освіти.
- Що таке «компетентність»?
- На формування яких ключових компетентностей спрямовується освітній процес у НУШ?
- Охарактеризуйте ідеї НУШ: «педагогіка партнерства» та «дитиноцентризм».
- Окресліть вимоги до створення сучасного освітнього середовища.
- Які вимоги щодо просторово-предметної організації освітнього середовища?
- Охарактеризуйте анатомо-фізіологічні особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку.

Тема 6. Адаптація першокурсників до умов навчання в ЗВО

План

1. Рівні та ступені вищої освіти.
2. Структурні підрозділи ЗВО.
3. Права й обов'язки здобувачів вищої освіти.
4. Особливості адаптації першокурсників до умов навчання в ЗВО.

***Ключові слова:** молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії, факультет, кафедра, наукова бібліотека, адаптація.*

***Рекомендовані джерела:** 10; 11; 21; 36*

1. Рівні та ступені вищої освіти

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про вищу освіту», підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється на таких рівнях вищої освіти:

- 1) початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти;
- 2) перший (бакалаврський) рівень;
- 3) другий (магістерський) рівень;
- 4) третій (освітньо-науковий) рівень.

Здобуття вищої освіти на кожному рівні передбачає успішне виконання особою освітньої програми, що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти:

- 1) молодший бакалавр;
- 2) бакалавр;
- 3) магістр;
- 4) доктор філософії.

Молодший бакалавр – це освітній ступінь, що здобувається на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти і присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньої програми, обсяг якої становить 120 кредитів ЄКТС.

Бакалавр – це освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180-240 кредитів ЄКТС.

Магістр – це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем відповідної освітньої програми. Ступінь магістра здобувається за освітньо-професійною (90-120 кредитів ЄКТС), або за освітньо-науковою (120 кредитів ЄКТС)

програмою. Освітньо-наукова програма магістра обов'язково включає дослідницьку (наукову) компоненту обсягом не менше 30%.

Доктор філософії – це науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Ступінь доктора філософії за результатами успішного виконання відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у разовій спеціалізованій вченій раді. Нормативний строк підготовки доктора філософії в аспірантурі становить 4 роки.

Документ про вищу освіту видається особі, яка успішно виконала відповідну освітню програму та пройшла атестацію. Встановлюються такі види документів про вищу освіту за відповідними ступенями:

- диплом молодшого бакалавра;
- диплом бакалавра;
- диплом магістра;
- диплом доктора філософії.

2. Структурні підрозділи ЗВО

Відповідно до ст. 33 Закону України «Про вищу освіту», структура ЗВО статус і функції його структурних підрозділів визначаються статутом ЗВО та положеннями про відповідні структурні підрозділи.

Основними структурними підрозділами ЗВО (крім коледжів, які не здійснюють підготовку бакалаврів) є факультети, кафедри, бібліотека.

Факультет – це структурний підрозділ ЗВО, що об'єднує не менш як три кафедри, які в сукупності забезпечують підготовку не менше 200 здобувачів вищої освіти денної та заочної форм здобуття освіти (крім факультетів вищих військових закладів освіти, ЗВО із специфічними умовами навчання, ЗВО фізичного виховання і спорту, ЗВО культури та мистецтва).

Кафедра – це базовий структурний підрозділ ЗВО, що провадить освітню, методичну та/або наукову діяльність за певною спеціальністю, до складу якого входить не менше п'яти науково-педагогічних працівників, для яких кафедра є основним місцем роботи, і не менш як три з них мають науковий ступінь або вчене звання.

У Мукачівському державному університеті функціонують 4 факультети:

1. Гуманітарний факультет.
2. Факультет економіки, управління та інженерії.

3. Педагогічний факультет.
4. Факультет менеджменту та індустрії гостинності.

Зокрема, структура **педагогічного факультету**:

- 1) кафедра педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту;
- 2) кафедра дошкільної та спеціальної освіти;
- 3) кафедра теорії та методики початкової освіти.

ЗВО зобов'язаний мати у своєму складі бібліотеку.

Наукова бібліотека – науково-освітній, інформаційний, культурно-просвітницький центр, пріоритетними напрямками роботи якого на сучасному етапі є підвищення якості обслуговування читачів засобами новітніх інформаційних технологій, удосконалення віртуального середовища для користувачів, надання доступу до світових інформаційних джерел, всебічне сприяння науковій, навчальній, виховній діяльності університету.

3. Права й обов'язки здобувачів вищої освіти

Права осіб, які навчаються у ЗВО (ст. 62 Закону України «Про вищу освіту»):

- вибір форми навчання під час вступу до ЗВО;
- безпечні й нешкідливі умови навчання, праці та побуту;
- трудова діяльність у позанавчальний час;
- безоплатне користування бібліотеками, музеями, інформаційними фондами, навчальною, науковою та спортивною базами ЗВО;
- користування виробничою, культурно-освітньою, побутовою, оздоровчою базами ЗВО у порядку, передбаченому статутом;
- забезпечення гуртожитком та цілодобовим доступом до нього на строк навчання у порядку, встановленому законодавством;
- участь у науково-дослідних роботах, конференціях, виставках, конкурсах, представлення своїх робіт для публікації;
- участь у заходах з освітньої, наукової, науково-дослідної, спортивної, мистецької, громадської діяльності, що проводяться в Україні та за кордоном, у встановленому законодавством порядку;
- участь в обговоренні та вирішенні питань щодо вдосконалення освітнього процесу, науково-дослідної

- роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, побуту, оздоровлення;
- участь у громадських об'єднаннях;
  - участь у діяльності органів громадського самоврядування ЗВО, факультетів, вченої ради ЗВО, органів студентського самоврядування;
  - вибір навчальних дисциплін у межах, передбачених відповідною освітньою програмою та навчальним планом, в обсязі, що становить не менш як 25% загальної кількості кредитів ЄКТС, передбачених для даного рівня вищої освіти;
  - участь у формуванні індивідуального навчального плану;
  - навчання одночасно за декількома освітніми програмами, а також у декількох ЗВО, за умови отримання тільки однієї вищої освіти за кожним ступенем за кошти державного (місцевого) бюджету;
  - академічну мобільність, у тому числі міжнародну;
  - отримання соціальної допомоги у випадках, встановлених законодавством;
  - академічну відпустку або перерву в навчанні із збереженням окремих прав здобувача вищої освіти, а також на поновлення навчання у встановленому порядку;
  - моральне та/або матеріальне заохочення за успіхи у навчанні, науково-дослідній і громадській роботі, за мистецькі та спортивні досягнення тощо;
  - захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства;
  - безоплатне проходження практики на підприємствах, в установах, закладах та організаціях;
  - канікулярну відпустку тривалістю не менш як вісім календарних тижнів на навчальний рік;
  - оскарження дій органів управління ЗВО та їх посадових осіб, педагогічних і науково-педагогічних працівників;
  - вільний доступ до інфраструктури ЗВО тощо.

Обов'язки осіб, які навчаються у ЗВО (ст. 63 Закону України «Про вищу освіту»):

- дотримуватися вимог законодавства, статуту та правил внутрішнього розпорядку ЗВО;
- виконувати вимоги з охорони праці, техніки безпеки, виробничої санітарії, протипожежної безпеки, передбачені відповідними правилами та інструкціями;

- виконувати вимоги освітньої програми, дотримуючись академічної доброчесності, та досягати визначених для відповідного рівня вищої освіти результатів навчання.

4. Особливості адаптації першокурсників до умов навчання в ЗВО

Навчання у ЗВО – особливий етап в житті кожної людини, пов'язаний з професійним становленням, опануванням основ майбутньої професійної діяльності. Розпочинається професійний розвиток майбутнього фахівця, формуються професійно значущі якості, інтереси, потреби, здібності, зростає загальний рівень культури. Першокурсник співвідносить власні сподівання з реальністю, формується його ставлення до навчальної діяльності, тому процес адаптації майбутніх фахівців до умов ЗВО є важливим етапом професійної підготовки.

Адаптація – досить складний і тривалий процес, який триває протягом усіх років навчання у ЗВО, проте найбільш важливим і проблематичним періодом є період навчання на першому курсі.

У психолого-педагогічній літературі існують різні підходи до розкриття змісту поняття «адаптація». Одні автори визначають адаптацію як процес, результат «пристосування», а інші – як «взаємодію» людини з людиною (певним колективом, групою), чи як «взаємодію» людини й середовища.

Поняття «адаптація» можна розглядати як процес пристосування індивіда до нових умов, входження до нового соціального середовища, засвоєння норм такого середовища та вироблення нової моделі поведінки.

Адаптаційний період, який починається з перших днів навчання, є дуже важливим етапом, адже саме в цей час відбувається активне пристосування особистості до умов ЗВО. Варто зауважити, що абсолютно всі першокурсники проходять адаптацію до нової системи навчання, однак цей процес відбувається у кожного по-різному і далеко не у всіх успішно.

На початку навчання здобувачі вищої освіти стикаються з низкою труднощів: переїзд до іншого міста; початок дорослого життя; нове соціальне середовище; нова система навчання, яка відрізняється від шкільної; високі вимоги до розумової працездатності; різноманітність інформації, яку необхідно засвоїти; високий рівень відповідальності; порушення режиму дня; дефіцит часу тощо. Змінюються чинники впливу на особистість: оточення; у багатьох немає можливості щоденно спілкуватися з батьками, рідними; інші

побутові умови (мешкання в гуртожитку, харчування тощо). Все це породжує складності, веде до руйнування уже сформованих стереотипів, нерідко негативно впливає на самопочуття молодій людини.

В умовах воєнного стану освітній процес зазнає суттєвих змін. Умови, в яких перебувають учасники освітнього процесу, – специфічні, вони створюють постійне емоційне навантаження. Проблема адаптації в даній ситуації ще більше загострюється.

Досліджуючи труднощі, які стають перепонами на новому етапі студентського життя, вчені виокремлюють такі:

- переживання, пов'язані з перехідним періодом: від шкільного до дорослого життя;
- неготовність до самостійного життя, налагодження побуту;
- психологічна неготовність до відповідальності за себе, свої вчинки, прийняття рішень;
- невміння регулювати час, відведений на навчання і відпочинок;
- відсутність навичок самоконтролю, саморегуляції поведінки та діяльності;
- несформованість мотивації навчання в обраній професії.

Вирішення цих проблем вимагає дисциплінованості, самоорганізації, самостійності, відповідальності. Якщо студент ще до вступу до ЗВО твердо вирішив питання щодо вибору професії, усвідомив її значення, то навчання буде цілеспрямованим і продуктивним, а адаптація буде проходити без особливих труднощів.

На результат адаптації та її ефективність впливає і якість допомоги першокурсникам з боку куратора, викладачів та співробітників університету. Забезпечення психологічного комфорту, створення доброзичливої атмосфери, умов для виявлення здібностей студентів, їхньої індивідуальності, їхнього самовираження, активного залучення до громадського життя групи та університету – все це сприяє успішній адаптації студентської молоді до навчання.

На процес адаптації першокурсників значною мірою впливає стан їхнього здоров'я. Чим міцніше здоров'я, тим успішніше відбувається адаптація, а процес навчання стає більш ефективним та продуктивним.

Отже, процес адаптації першокурсника до умов навчання в ЗВО – це прийняття норм нового соціального середовища, внутрішнє та зовнішнє ставлення до цих норм та включення до системи міжособистісних стосунків у групі. Від того, наскільки успішним є

процес адаптації здобувачів до навчання у ЗВО, залежить подальше професійне становлення і особистісний розвиток майбутнього фахівця.

Питання для самоконтролю:

- Перерахуйте рівні вищої освіти.
- Вкажіть ступені вищої освіти.
- Скільки кредитів охоплює бакалаврська освітня програма?
- Що таке кафедра?
- Які обов'язки здобувачів вищої освіти?
- Розкрийте поняття «адаптація».
- Що впливає на ефективність процесу адаптації першокурсників до умов ЗВО?

Тема 7. Зміст підготовки майбутнього вчителя **початкових класів у ЗВО**

План

1. Характеристика освітньо-професійної програми спеціальності 013 Початкова освіта.
2. Формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів вищої освіти.
3. Навчально-методичне забезпечення освітнього процесу.

***Ключові слова:** освітня програма, індивідуальна освітня траєкторія, навчально-методичне забезпечення.*

***Рекомендовані джерела:** 11; 23; 27; 31*

1. Характеристика освітньо-професійної програми спеціальності 013 Початкова освіта

Освітня програма (далі – ОП) – єдиний комплекс освітніх компонентів (навчальних дисциплін, індивідуальних завдань, практик, контрольних заходів тощо), спрямованих на досягнення передбачених такою програмою результатів навчання, що дає право на отримання визначеної освітньої кваліфікації.

Освітня програма повинна містити: перелік освітніх компонентів; їх логічну послідовність; вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою; кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також компетентності й очікувані програмні результати навчання, якими повинен оволодіти здобувач вищої освіти.

Освітня програма «Початкова освіта» підготовки здобувачів вищої освіти в МДУ зі спеціальності 013 «Початкова освіта» галузі знань 01 Освіта / Педагогіка розроблена відповідно до Закону України «Про вищу освіту» і спрямована на підготовку фахівців зі сформованими загальними та фаховими компетентностями, що необхідні для здійснення професійної педагогічної діяльності в ЗЗСО.

Всі освітні компоненти спрямовані ґрунтовну теоретичну та практичну підготовку майбутніх учителів початкових класів до виконання професійних функцій. В освітньому процесі застосовуються інтерактивні, проблемно-пошукові, інформаційно-комунікаційні технології та методи навчання. Процес викладання будується на студентоцентризмі і здійснюється на засадах компетентнісного, особистісно-орієнтованого, діяльнісного, інтегративного підходів.

Сильні сторони ОП:

- наявність висококваліфікованих науково-педагогічних працівників з відповідною професійною підготовкою, науковими ступенями, вченими званнями, досвідом практичної роботи на посаді вчителя початкових класів;
- освітній процес забезпечений необхідними інформаційними джерелами, серед яких – навчально-методичні розробки науково-педагогічних працівників, які викладають на ОП;
- збалансованість теоретичної і практичної підготовки здобувачів вищої освіти;
- налагоджена співпраця із ЗЗСО м. Мукачеве, які виступають базами для проходження педагогічних практик.

Освітнє середовище сприятливе як для навчання, так і для організації дозвілля студентської молоді (безкоштовний доступ до інфраструктури та інформаційних ресурсів; на території всіх корпусів діє вільний доступ до Wi-Fi; пропонуються широкі можливості для участі в наукових та методичних заходах; можливість відвідувати курси з вивчення іноземної мови; можливість участі в діяльності органів студентського самоврядування; отримання соціальної допомоги у випадках, встановлених законодавством тощо).

Здобувачі вищої освіти залучаються до обговорення ОП, висловлюють свої думки стосовно доцільності вивчення дисциплін тощо. З метою вивчення інтересів і пропозицій здобувачів вищої освіти в МДУ проводиться анонімне опитування, спрямоване на з'ясування ряду важливих питань, як от: якість навчання; задоволеність можливими варіантами навчальних дисциплін, які пропонуються на вибір; стан соціального супроводу освітнього процесу тощо.

2. Формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів вищої освіти

З метою поглиблення професійних знань в межах обраної спеціальності та здобуття додаткових фахових компетентностей кожен здобувач вищої освіти має право персонально обрати вибіркової дисципліни та створити власну індивідуальну освітню траєкторію.

Вибіркові навчальні дисципліни – це дисципліни, які пропонуються закладом вищої освіти для більш повного задоволення освітніх і кваліфікаційних вимог особи для власного особистісного та професійного розвитку.

У МДУ сформована нормативна база для забезпечення права здобувачів вищої освіти на вільний вибір освітніх компонентів

(«Положення про організацію освітнього процесу в Мукачівському державному університеті»; «Методичні рекомендації щодо вільного вибору студентами навчальних дисциплін в Мукачівському державному університеті»).

Обсяг вибіркового навчальних дисциплін становить не менше 25% від загальної кількості кредитів ЄКТС, передбачених для кожного рівня освіти. Перелік вибіркового дисциплін за поданням завідувачів кафедр обговорюється та схвалюється на засіданнях фахових комісій та вчених радах факультетів, схвалюється науково-методичною радою Університету та затверджується вченою радою Університету. Перелік дисциплін може корегуватися у передбаченому порядку.

Вибіркові навчальні дисципліни в Каталозі презентуються анотаціями, в яких подається основна інформація про дисципліну, яка пропонується для вивчення. До вибору навчальних дисциплін потрібно відноситись відповідально, усвідомлюючи, що перелік цих дисциплін буде внесено у додаток до диплому із зазначенням отриманих балів.

Вибір освітніх компонентів на наступний навчальний рік здійснюється в 1-му семестрі поточного навчального року. Здобувач ознайомлюється з анотаціями вибіркового компонентів, розміщених на сайті, і заповнює форму вибору дисциплін на інтернет-сторінці педагогічного факультету. Обрані навчальні дисципліни затверджуються деканом факультету, на якому він навчається, як складова індивідуального навчального плану.

У «Методичних рекомендаціях щодо вільного вибору студентами навчальних дисциплін в Мукачівському державному університеті» окреслено причини, за яких здобувачеві вищої освіти може бути запропоновано здійснити повторний вибір дисциплін; описана процедура дій, коли здобувач у встановлені терміни без поважних причин не скористався своїм правом вибору; порядок зміни дисциплін після їх затвердження тощо.

Крім того, формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів вищої освіти забезпечується шляхом:

- передбачення в робочих програмах навчальних дисциплін завдань для самостійної та індивідуальної роботи здобувачів;
- виконання індивідуальних науково-дослідних завдань;
- самостійного вибору здобувачем теми курсової роботи;
- вибору бази практик;
- складання індивідуальних графіків навчання та сесії;
- створення умов для паралельного навчання у кількох ЗВО за різними спеціальностями;

- визнання результатів навчання, отриманих в інших ЗВО;
- участі в різноманітних наукових та методичних заходах тощо.

3. Навчально-методичне забезпечення освітнього процесу

Навчально-методичне забезпечення освітнього процесу складають:

- освітня програма;
- навчальні та робочі навчальні плани;
- навчальні та робочі програми усіх обов'язкових і вибіркових дисциплін;
- силабуси;
- програми педагогічних практик;
- підручники й навчальні посібники, у т.ч. в електронній формі;
- електронні навчальні курси дисциплін;
- методичні матеріали до лекційних, семінарських, практичних і лабораторних занять, у т.ч. в електронній формі;
- методичні матеріали для самостійного опрацювання фахової літератури, підготовки курсових робіт;
- відкриті запитання та тестові завдання з навчальних дисциплін для перевірки рівня засвоєння здобувачами навчального матеріалу.

Інформація щодо цілей, змісту та очікуваних результатів навчання, порядку та критеріїв оцінювання за кожним освітнім компонентом представлена в робочих програмах навчальних дисциплін, силабусах, навчально-методичному забезпеченні дисциплін, навчально-методичних виданнях, методичних рекомендаціях до певних видів робіт та в системі віртуального навчального середовища Moodle.

Навчально-методичне забезпечення дисциплін (освітніх компонентів) зберігається на кафедрах, які забезпечують їх викладання, у паперовому вигляді. Повний комплект електронного навчально-методичного забезпечення дисциплін (освітніх компонентів), що вивчаються в поточному семестрі, повинні бути розміщені в системі віртуального навчального середовища Moodle.

На кафедрі теорії та методики початкової освіти здобувачі задалегідь можуть ознайомитися з ОП, навчальним та робочим планом, графіком освітнього процесу, робочими програми та навчально-методичним забезпеченням дисциплін або частково

отримати інформацію на сайті МДУ (в розділі «Освіта») та на веб-сторінці педагогічного факультету.

Разом з тим, викладач ознайомлює здобувачів вищої освіти з цілями, змістом і очікуваними результатами навчання, порядком та критеріями оцінювання в рамках своєї дисципліни. Здобувачі отримують інформацію про структуру навчальної дисципліни та її зміст, ознайомлюються з формами й методами контролю, отримують перелік основної і додаткової літератури. Інформування проводиться також перед виконанням конкретних видів робіт, на настановчій конференції перед проходженням практики, під час консультацій тощо.

Питання для самоконтролю:

- Що таке освітня програма?
- Яка структура освітньої програми?
- Яким чином забезпечується формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів вищої освіти?
- Перерахуйте складові навчально-методичного забезпечення освітнього процесу у ЗВО.
- Яка нормативно-правова база регулює організацію освітнього процесу в МДУ?

Тема 8. Організація освітнього процесу в ЗВО

План

1. Положення про організацію освітнього процесу в Мукачівському державному університеті.
2. Форми організації освітнього процесу в ЗВО.
3. Практична підготовка майбутнього вчителя. Особливості змісту та види педагогічної практики.
4. Система контролю та оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти.

***Ключові слова:** освітній процес, форма організації освітнього процесу, педагогічна практика, контроль, оцінювання.*

***Рекомендовані джерела:** 31; 32; 33; 34*

1. Положення про організацію освітнього процесу в Мукачівському державному університеті

«Положення про організацію освітнього процесу в Мукачівському державному університеті» розроблено відповідно до Конституції України, Законів України «Про вищу освіту», «Про освіту», Статуту Мукачівського державного університету (далі – Університет) та інших нормативно-правових актів.

Означений документ містить розділи:

1. Загальні положення.
2. Рівні, ступені вищої освіти та освітні програми.
3. Планування освітнього процесу.
4. Форми навчання.
5. Форми організації освітнього процесу.
6. Навчальний час здобувача.
7. Робочий час науково-педагогічних працівників.
8. Навчально-методичне забезпечення освітнього процесу.
9. Заключні положення.

Зокрема, зазначено, що *мета* освітнього процесу полягає у підготовці компетентних та висококваліфікованих фахівців, конкурентоздатних на національному та міжнародному ринку праці.

Окреслено *принципи* організації освітнього процесу, як от:

- відкритості (освітній процес здійснюється відкрито для усіх зацікавлених сторін);
- доступності (відповідність змісту, характеру і обсягу матеріалу, який вивчається, можливостям і рівню підготовки здобувача вищої освіти);

- єдності і наступності освітнього процесу (забезпечення єдності структури освіти та узгодженості ступенів і етапів освітнього процесу);
- безперервності (організація самостійного навчання і самоосвіти здобувачів вищої освіти);
- науковості (інтеграція навчання з наукою і практикою, професійна спрямованість освітнього процесу);
- гуманізму, демократизму та пріоритетність загальнолюдських, духовних цінностей (орієнтування на зміцнення єдності людини, народу і держави);
- національної спрямованості (забезпечення органічного зв'язку освіти з національною історією, культурою, традиціями);
- міжнародної інтеграції (забезпечення інтеграції системи вищої освіти України у Європейський простір вищої освіти);
- незалежності від втручання будь-яких політичних партій, громадських та релігійних організацій (забезпечується вимогою Конституції України про недопустимість втручання в освітній процес політичних партій, громадських і релігійних організацій).

Зміст навчання визначається освітньою програмою, навчальними планами, робочими навчальними планами, індивідуальним навчальним планом здобувача, програмами навчальних дисциплін і відображається у відповідних підручниках, навчальних посібниках, методичних матеріалах, дидактичних засобах.

2. Форми організації освітнього процесу в ЗВО

Лекція (лат. *lectio* – читання) – основна форма проведення навчальних занять, призначених для засвоєння теоретичного матеріалу. Вона є найекономічнішим способом передавання й засвоєння навчальної інформації, оскільки викладач добирає найголовніше, найістотніше. Це ключова інформаційна магістраль в освітньому процесі ЗВО, яка дає змогу отримати правильний підхід до вивчення навчальної дисципліни, зрозуміти основне. Однак, вивчити певну дисципліну лише за лекційними матеріалами неможливо, оскільки лектор подає інформацію не в повному обсязі.

До лекції ставляться певні *вимоги*:

- науковість та інформаційність (сучасний науковий рівень);
- доказовість і аргументованість;

- наявність достатньої кількості прикладів, фактів;
- емоційність викладу інформації;
- активізація мислення слухачів;
- постановка запитань для роздумів;
- чітка структура і логіка розкриття питань;
- виведення головних думок і положень;
- викладання доступно і зрозуміло мовою тощо.

Практичне заняття – форма навчального заняття, на якому викладач організовує детальний розгляд здобувачами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни і формує вміння та навички їх практичного застосування.

Практичні заняття зорієнтовані, передусім, на поглиблення і розширення здобутих на лекціях знань, а також на оволодіння певних практичних навичок, характерних для даної дисципліни. Практичні заняття логічно продовжують роботу, розпочату на лекціях. Оцінки, отримані за практичні заняття, враховуються при виставленні підсумкової оцінки з даної навчальної дисципліни.

Семінарське заняття – особлива форма практичних занять, яка полягає в самостійному вивченні здобувачами окремих питань і тем лекційного курсу з наступним обговоренням та (або) оформленням матеріалу у вигляді повідомлення, реферату, доповіді тощо. Особливістю семінару є активна участь студентів у з'ясуванні проблем, запропонованих до розгляду.

Семінарські заняття сприяють глибокому засвоєнню теоретичних проблем, оволодінню категоріальним апаратом, формуванню навичок ораторського мистецтва, уміння аргументувати свої судження, вести наукову полеміку.

Підготовка до семінарського заняття передбачає такі дії:

- опрацювання кількох джерел;
- виписування основних положень із посиланнями на джерела;
- групування матеріалу за питаннями, керуючись змістом попередньої лекції;
- поглиблення і розширення наявних знань;
- доповнення й виправлення записів, фіксування питань, що виникають;
- обмірковування плану відповіді на питання (добір відповідних фактів, цитат і аргументів);
- концентрація уваги на головному;
- консультування у викладача.

Під час семінарських занять і підготовки до них у студентів формуються навички науково-дослідницької роботи, уміння готувати доповіді й виступати з ними перед аудиторією, здатність працювати одночасно з кількома джерелами, аналізувати їх зміст і узагальнювати отриманий матеріал. Розвиток цих якостей має особливо важливе значення для майбутньої професійної діяльності.

Підготовка до семінару починається вже на лекції. Студент повинен уважно вислухати, які питання розглядатимуться, яку літературу необхідно опрацювати. Готувати виступи слід з усіх питань плану семінарського заняття. Тільки така підготовка дозволяє оволодіти необхідними знаннями. На кожному семінарському занятті викладач оцінює виступи, активність у дискусіях, уміння формулювати і відстоювати свою позицію тощо. Отримані оцінки за семінарські заняття враховуються при виставленні підсумкової оцінки з даної навчальної дисципліни.

Лабораторне заняття – вид практичних занять у ЗВО, що проводиться за завданням викладача із застосуванням навчальних приладів, інструментів, вимірювальних приладів, комп'ютерів та інших технічних засобів.

Лабораторні роботи інтегрують теоретико-методологічні знання і практичні вміння та навички здобувачів у процесі діяльності дослідницького характеру. Лабораторні роботи мають яскраво виражену специфіку залежно від навчальної дисципліни, тому у кожному конкретному випадку застосовуються певні методичні рекомендації. Мета лабораторної роботи буде досягнута тільки за умови відповідної підготовки до неї. Готуючись до лабораторної роботи, здобувач передусім повинен усвідомити її мету, добре засвоїти теоретичний матеріал.

Підсумкові оцінки за лабораторні роботи вносяться у журнал обліку роботи науково-педагогічного працівника. Отримані здобувачем оцінки враховуються при виставленні підсумкової оцінки з навчальної дисципліни.

Консультації (лат. *consuilitatio* – звернення за порадою) – поради, пояснення викладача здобувачам вищої освіти з будь-якого питання. На консультації здобувач отримує відповіді від викладача на конкретні запитання або пояснення певних теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування.

Консультація може бути індивідуальною або проводитися для академічної групи, залежно від того, чи науково-педагогічний працівник консультиє з питань, пов'язаних із виконанням

індивідуальних завдань, чи з теоретичних питань навчальної дисципліни.

Специфіка консультацій, як правило, полягає у добровільному відвідуванні їх здобувачами. Оскільки час консультації обмежений, запитання викладачеві мають бути чітко сформульовані з питань, які недостатньо висвітлено в доступних джерелах навчальної інформації, опорних питань і питань, що виникли під час самостійної роботи, тощо.

3. Практична підготовка майбутнього вчителя. Особливості змісту та види педагогічної практики

Практична підготовка здобувачів вищої освіти організовується відповідно до «Положення про проведення практики студентів (https://msu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/05/zp_1.pdf, с.115), програм практик та методичних рекомендацій щодо їх організації та проведення.

Важливою складовою професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів у Мукачівському державному університеті є педагогічна практика, яка спрямована на закріплення набутих психолого-педагогічних, методичних знань, умінь і навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності. Здобувачі вищої освіти мають можливість ознайомитися із педагогічним досвідом учителів щодо організації освітнього процесу в Новій українській школі, зі специфікою його планування та здійснення.

Педагогічна практика збагачує теоретичну підготовку студентів, створює можливості для закріплення і поглиблення отриманих знань, використання теоретичних положень фахових дисциплін для вирішення професійних задач. Педагогічна практика виступає засобом творчого розвитку та саморозвитку майбутнього вчителя, формування в нього професійно значущих якостей. Набуті в процесі педагогічної практики вміння і навички є необхідними для ефективної організації освітнього процесу в майбутній професійній діяльності.

Завдання педагогічної практики:

- ознайомлення здобувачів вищої освіти зі специфікою професійної діяльності сучасного вчителя початкових класів, з особливостями організації освітнього процесу в Новій українській школі;
- вироблення умінь спостерігати за роботою вчителя початкових класів, аналізувати освітній процес і робити висновки;
- розширення і поглиблення знань з психолого-

педагогічних дисциплін та методик початкової освіти, творче застосування їх на практиці в реальних умовах освітнього процесу;

- оволодіння студентами методами, прийомами й засобами проведення уроків різних типів, навичками керівництва пізнавальною діяльністю здобувачів початкової освіти відповідно до їхніх вікових та індивідуальних особливостей;
- оволодіння навичками проводити виховну роботу з учнями в позаурочний час;
- стимулювання інтересу до педагогічної діяльності та вдосконалення педагогічних здібностей.

Освітньою програмою «Початкова освіта» підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта передбачено такі види педагогічної практики:

1. Педагогічна (природнича) практика.
2. Педагогічна практика (Позакласні виховні заходи).
3. Педагогічна (дозвіллева) практика.
4. Педагогічна практика (Адаптація дитини в освітньому середовищі початкової школи).
5. Педагогічна практика (Пробні уроки).
6. Педагогічна практика (психолого-педагогічна та соціально-психологічна).
7. Педагогічна (переддипломна) практика.

Перед початком педагогічної практики проводиться інструктивно-методична нарада, у ході якої здобувачі ознайомлюються з програмою практики, керівники роз'яснюють мету практики, ставлять конкретні завдання, інформують про зміст діяльності під час проходження практики, форму звітності, критерії оцінювання тощо. Підсумки педагогічної практики обговорюються на підсумковій конференції – диференційованому заліку.

4. Система контролю та оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти

Система контролю та оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти в МДУ регулюється «Положенням про оцінювання знань студентів за Європейською кредитною трансферно-накопичувальною системою організації освітнього процесу в Мукачівському державному університеті» (https://msu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/05/zp_1.pdf, с.72), «Положенням про порядок проведення заліків і екзаменів у Мукачівському державному

університеті» (https://msu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/05/zp_1.pdf, с.91).

Видами контролю знань здобувачів вищої освіти є поточний контроль, проміжний контроль та підсумковий.

Поточний контроль проводиться з метою визначення рівня навчальних досягнень здобувачів на різних етапах опанування навчальної дисципліни, забезпечення зворотного зв'язку між викладачем і студентом та здійснення коригуючих дій щодо подальшої організації освітнього процесу для забезпечення досягнення поставлених цілей. Форми участі студентів в освітньому процесі, які підлягають поточному контролю: виступ з основного питання; усна доповідь; доповнення, запитання до того, хто відповідає, участь у дискусіях, інтерактивних формах організації заняття; аналіз навчально-методичної та наукової літератури; письмові завдання (тестові, контрольні, творчі роботи тощо); самостійне опрацювання тем; підготовка тез, конспектів навчальних або наукових текстів; систематичність роботи на семінарських заняттях, активність під час обговорення питань тощо.

Складовими поточного контролю є: аудиторна, самостійна (індивідуальна) робота та контрольний захід. Сума балів, накопичених за виконання усіх видів поточних навчальних завдань свідчить про ступінь досягнення ним програмного результату навчання.

Проміжний контроль – контроль, який проводиться з метою виявлення і попередження неуспішності здобувачів вищої освіти. Виставляється за національною шкалою на підставі поточної успішності чи контрольного заходу.

Підсумковий контроль забезпечує оцінку результатів навчання на семестровому або заключному (державна атестація) етапі навчання. Семестровий контроль проводиться у формі заліку або екзамену, які визначаються навчальним планом.

У МДУ створено дієву й прозору систему контролю навчальних досягнень здобувачів вищої освіти, яка дає змогу забезпечити ефективний зворотній зв'язок як засіб управління освітнім процесом.

Для контрольних-оціночних цілей в Університеті використовуються такі шкали: 100-бальна; шкала ECTS (A, B, C, D, E, F, FX); 4-бальна національна шкала (відмінно, добре, задовільно, незадовільно) – для екзаменів та диференційованих заліків (захист курсової роботи, практики); 2-рівнева національна шкала (зараховано / незараховано) – для переведення оцінок зі 100-бальної та шкали ECTS (для заліків із навчальних дисциплін).

Інформація про форми контрольних заходів та критерії їх оцінювання доводиться до здобувачів вищої освіти на першій парі з кожної навчальної дисципліни. Зокрема, оголошуються конкретні види роботи, які зобов'язаний виконати здобувач у межах поточного контролю, критерії їх оцінювання. Крім того, вся інформація про форми і методи поточного та підсумкового контролю, критерії їх оцінювання наведена у робочих програмах дисциплін та силабусах, які розміщено на сайті та в системі віртуального навчального середовища Moodle.

Терміни проведення підсумкових контрольних заходів визначаються графіком освітнього процесу та розкладами проведення заліково-екзаменаційної сесії, затвердженими в установленому порядку. Розклад заліково-екзаменаційної сесії оприлюднюється на спеціально відведеному стенді не пізніше, ніж за місяць до початку сесії, а також розміщується на сайті МДУ. Здобувач може отримати інформацію зручним для себе способом та спланувати підготовку до контрольних заходів.

Результати поточного контролю доводяться до відома здобувачів освіти перед початком проведення підсумкового контролю. Вся інформація про результати поточного, проміжного та підсумкового контролю фіксується викладачем у журналі академічної групи та відомості обліку успішності.

Питання для самоконтролю:

- Які розділи містить «Положення про організацію освітнього процесу в Мукачівському державному університеті»?
- Окресліть основні принципи організації освітнього процесу в ЗВО.
- Назвіть найпоширеніші форми організації освітнього процесу в ЗВО.
- Яке значення педагогічної практики в системі фахової підготовки вчителя?
- Визначіть особливості контролю та оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти.

Тема 9. Самостійна робота здобувачів вищої освіти

План

1. Види самостійної роботи здобувачів вищої освіти.
2. Культура та гігієна розумової праці.
3. Особливості організації робочого дня.
4. Самоосвіта й самовиховання у системі підготовки до педагогічної діяльності.

***Ключові слова:** самостійна робота, культура розумової праці, працездатність, самоосвіта, самовиховання.*

***Рекомендовані джерела:** 6; 9; 19; 31*

1. Види самостійної роботи здобувачів вищої освіти

Самостійна робота здобувачів вищої освіти є необхідним компонентом їхньої підготовки до професійної діяльності.

Самостійна робота є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять.

Навчальний час, відведений для самостійної роботи здобувача, регламентується робочим навчальним планом і повинен становити не менше 1/3 та не більше 2/3 загального обсягу навчального часу.

Види самостійної роботи можуть різнитися залежно від мети, характеру, дисципліни, обсягу годин, визначених навчальним планом:

- робота над лекційним матеріалом (опрацювання конспекту лекції, читання основної навчальної літератури);
- робота з додатковою літературою по заданій темі;
- робота зі словниками, довідниками;
- робота з рекомендованими інтернет-ресурсами, пошук необхідної інформації;
- конспектування основних та додаткових джерел, анотація;
- прослуховування рекомендованих аудіо-, відео-записів;
- підготовка до семінару, практичного чи лабораторного заняття;
- підготовка усної доповіді, реферату, есе тощо;
- підготовка до публічного виступу;
- самостійне виконання практичних завдань;
- ведення документації практики (щоденник, звіт тощо);
- підготовка до різноманітних проміжних та підсумкових форм атестації (модульна контрольна робота, залік, екзамен) та ін.

Зміст самостійної роботи щодо вивчення конкретної дисципліни визначається робочою програмою навчальної дисципліни, методичними матеріалами, завданнями та вказівками викладача.

Організація самостійної роботи має здійснюватися з дотриманням низки вимог: правильне планування самостійної роботи; раціональне використання часу; розвиток мотивації здобувачів вищої освіти до самостійної роботи; систематичність, послідовність і безперервність у отриманні знань, адже тривала перерва у роботі з навчальними матеріалами негативно впливає на засвоєння знань, спричинює втрату логічного зв'язку з раніше вивченим.

У процесі самостійної роботи здобувачі вищої освіти вчаться працювати з літературою, виділяти найголовніше та найістотніше, вчаться робити необхідні записи, складати тези й конспекти, користуватися енциклопедіями, довідниками, словниками тощо. Правильно організована самостійна робота сприяє системності знань, розширенню кругозору, розвитку здібностей до самостійного пошуку й оброблення необхідної інформації.

Самостійна робота з конкретної навчальної дисципліни може виконуватися у читальному залі Наукової бібліотеки МДУ, комп'ютерних класах, а також в домашніх умовах, в електронному кабінеті НМС Moodle.

Навчальний матеріал, передбачений для засвоєння у процесі самостійної роботи, вноситься на підсумковий контроль.

2. Культура та гігієна розумової праці

Увесь студентський період життя супроводжується систематичною розумовою працею. Цей складний пізнавальний процес тісно пов'язаний з інтелектуальними, емоційними та вольовими якостями особистості. Тому важливо, щоб кожен здобувач сформував у себе вміння вчитися, засвоїв основи раціональної організації праці, прийоми економії часу, умів застосовувати їх у своїй повсякденній роботі, оволодів навичками самоорганізації власної діяльності.

Культура розумової праці – система знань, умінь і навичок, які дають змогу раціонально організувати навчання, забезпечувати його високу продуктивність.

Основними структурними елементами культури навчальної праці здобувачів є:

а) знання психологічних, анатомо-фізіологічних властивостей власного організму;

б) навички та вміння планування виконання завдань, складання раціонального режиму дня, самоконтролю.

Організацію навчальної праці, яка за мінімальних затрат дає максимальні результати, називають *науковою організацією праці*. До її основних елементів належать плановість у роботі, детальна підготовка до неї, дотримання певного режиму, чистота і порядок на робочому місці тощо.

Ефективність засвоєння навчального матеріалу залежить від працездатності здобувача вищої освіти.

Працездатність здобувача – готовність до виконання певного виду навчальної роботи із високим ступенем напруженості, зі значними затратами нервової енергії протягом певного проміжку часу.

Працездатність студента залежить від кількох чинників:

- 1) внутрішніх умов (інтелектуальні здібності, ступінь витривалості, стан здоров'я, сила волі);
- 2) зовнішніх умов (атмосфера у ЗВО, організація робочого місця, режим праці й відпочинку, мікроклімат у групі);
- 3) рівня організації праці (плановість у роботі, дотримання певного режиму, рівень затрачених зусиль для досягнення результату);
- 4) обсягу розумового навантаження.

Рівень працездатності здобувачів різний і залежить від їхніх індивідуальних особливостей.

Найпліднішими для розумової діяльності є такі годинні пояси:

- 8-15 год. (максимальна працездатність із 10-ї до 13-ї год.);
- після обіду (16-19 год.);
- вечірній час (20-24 год.).

Установлено, що ступінь уваги й ефективність запам'ятовування навчального матеріалу знижуються і сповільнюються наприкінці кожного годинного поясу. З огляду на це, важкий для запам'ятовування навчальний матеріал доречно вивчати в першій половині кожного поясу, після належного відпочинку.

«Робоча установка» (з погляду працездатності) – найцінніший час. Він триває приблизно із середини першої до кінця третьої години роботи. Для цього необхідно усунути чинники, що відволікають та розсіюють увагу: гомін в аудиторії, розмови товаришів, ходіння інших людей у читальному залі тощо. Однак, найважливішою умовою є вміння зосереджувати увагу на потрібних об'єктах засвоєння знань.

Приблизно на початку четвертої години роботи настає втома. Вона спричинена, насамперед, монотонним виконанням однієї і тієї самої роботи; тривалими лекційними заняттями; негативним ставленням здобувача до предмета. Найбільше втомлюються

переважно ті, хто погано поспідав або нічого не їв, замість активного відпочинку просидів усі перерви в закритому приміщенні, погано спав тощо.

Кожен має знати свою норму сну. Відомо, що працівники розумової праці потребують тривалішого сну, ніж ті, хто займається фізичною працею. Важливо знати кожному, хто він – «сова» чи «жайворонок», і залежно від цього планувати різні види навчальної роботи. Слід також пам'ятати, що висока працездатність потребує регулярного відпочинку, перерв у роботі.

3. Особливості організації робочого дня

Однією з основних умов збереження високої працездатності є дотримання режиму дня – розпорядку роботи, харчування, відпочинку, сну. Основу режиму становить правильний розподіл часу.

Режим праці та відпочинку залежить від індивідуальних особливостей кожного здобувача.

Час здобувача поділяють на *робочий* (навчальний) і *неробочий* (позанавчальний, вільний). Аудиторні заняття і самостійна робота над програмовим матеріалом – складові частини робочого часу здобувачів.

Для того, щоб правильно спланувати час, необхідно дотримуватися таких правил:

- чітко визначати мету своєї діяльності. Це допомагає завчасно спланувати роботу, організувати всі дії, спрямовані на її досягнення, дає змогу контролювати виконання;
- дотримуватися певної системи й послідовності у роботі, правильно та рівномірно розподіляти її в часі. Працювати слід систематично – кожного дня певну кількість годин, а не вивчати великий обсяг інформації за один раз час від часу, неперіодично. Адже часті зміни форм роботи шкідливо позначаються на продуктивності розумової праці, спричинюючи втому, оскільки потребують перебудови думок та дій. Крім того, будь-яке відволікання уваги руйнує логічно побудовану думку, після чого іноді доводиться витратити у кілька разів більше часу та розумових зусиль, щоб повернутися до цієї втраченої думки;
- не робити великих перерв у процесі розумової праці, оскільки кожного разу після перерви потрібен певний час для входження в роботу;

- правильно чергувати різні види діяльності: спершу розумову та фізичну працю, згодом – різні види інтелектуальної праці. Це сприятиме високій працездатності;
- навчитися правильно відпочивати. Для відновлення сил потрібні перерви після кожних 1-2 год роботи; відпочинком може бути і заміна розумової праці фізичною;
- виконувати завжди все вчасно і пам'ятати пораду: «Зроби сьогодні все, що можна не залишати на завтра»;
- вести щоденник чи книжку для нотаток, де записувати плани на найближчі дні, тижні, місяці;
- пам'ятати, що вольові зусилля, бажання досягти максимальних позитивних результатів зекономлять зусилля, час і сприятимуть ефективному виконанню роботи.

Кожен здобувач вищої освіти повинен навчитися раціонально витрачати час, цінувати його, оволодівати навичками наукової організації праці.

4. Самоосвіта й самовиховання у системі підготовки до педагогічної діяльності

Самоосвіта визначається як освіта, що здобувається в процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання в навчальному закладі. Це неперервний процес саморозвитку та самовдосконалення.

Ефективна організація самоосвітньої роботи можлива за певних умов, серед яких:

- всебічна підготовленість до самоосвіти;
- усвідомлення її важливості;
- чітке планування самоосвіти;
- забезпеченість необхідною літературою;
- систематичність і логічна послідовність у здійсненні самоосвіти тощо.

Здобувач вищої освіти сам вирішує, в якій галузі знань потрібно вдосконалюватись, якими конкретними знаннями потрібно оволодіти, здійснює самостійний пошук джерел інформації, осмислює спосіб роботи над ними. Самоосвіта дає ефективні результати у тому випадку, коли вона здійснюється цілеспрямовано та систематично.

Самовиховання – систематична, цілеспрямована діяльність особистості, орієнтована на формування і вдосконалення позитивних якостей та подолання негативних.

Самовиховання нерозривно пов'язане зі здатністю людини до самоаналізу й самооцінювання, з умінням контролювати свою поведінку та діяльність, ставити перед собою значущі цілі.

Самовиховання може бути спрямоване на виховання розуму (інтелектуальна сфера), почуттів (емоційна сфера), волі (вольова сфера). Однак, провідною в самовиховному процесі є вольова сфера, яка забезпечує саморегулювання внутрішнього світу людини відповідно до дійсності.

Професійне самовиховання – свідома діяльність, спрямована на вдосконалення своєї особистості відповідно до вимог обраної професії.

Успішність педагогічної діяльності значною мірою залежить від уміння і здатності педагога мобілізувати свої зусилля на систематичну розумову працю, раціонально вибудовувати свою діяльність, переборювати труднощі під час самостійної підготовки до занять, знімати емоційні та психічні перевантаження, керувати своїм емоційним станом.

Методи самовиховання: самонавіювання, самопереконання, самозмушування, самонаказ, самосхвалення, самопокарання, самоконтроль.

Практика свідчить, що висококваліфікованими фахівцями, успішними в кар'єрі і житті, рідко стають ті, хто в студентські роки не навчився самостійно працювати над собою, не оволодів технологією професійного самовиховання.

Робота із самовиховання починається із самопізнання, самовивчення, усвідомлення своїх успіхів і невдач, аналізу своїх переживань, психічних станів. Цьому сприяють сформовані рефлексивні вміння, які дають змогу об'єктивно аналізувати власні думки і вчинки. Займаючись самовихованням, слід насамперед виявити ті особливості свого характеру, які заважають успішно навчатися, плідно працювати, легко й компетентно спілкуватися. Важливо, щоб кожен виробив свій кодекс правил і принципів самовиховання та неухильно дотримувався їх.

Отже, самовиховання – важка робота над собою. Її ефективність залежить насамперед від цілеспрямованості людини, наявності у неї стійкої мотивації, позитивних установок, правильного вибору методів самовдосконалення, систематичності зусиль і постійного самоконтролю. Без самовиховання неможливе досягнення успіху в

навчанні, педагогічній діяльності, сімейних стосунках і в житті загалом.

Питання для самоконтролю:

- Яке значення самостійної роботи?
- Назвіть види самостійної роботи здобувачів вищої освіти.
- Розкрийте поняття «культура розумової праці».
- Які чинники впливають на працездатність здобувачів вищої освіти?
- Окресліть особливості раціональної організації робочого дня студента.
- Розкрийте поняття «самоосвіта», «самовиховання», «професійне самовиховання».

Тема 10. Основи науково-педагогічних досліджень

План

1. Сутність науково-педагогічного дослідження, його етапи.
2. Методи науково-педагогічних досліджень.
  - Педагогічне спостереження: суть, види, вимоги до проведення.
  - Метод педагогічного експерименту.
  - Метод вивчення продуктів діяльності.
  - Соціологічні та математичні методи.

***Ключові слова:** науково-педагогічне дослідження, метод дослідження, методика дослідження.*

***Рекомендовані джерела:** 1; 4; 17; 28*

5. Сутність науково-педагогічного дослідження, його етапи

Науково-педагогічне дослідження – процес пізнання об'єкта чи процесу в галузі освіти, який реалізується за допомогою комплексу взаємопов'язаних методів.

Розпочинаючи науково-педагогічне дослідження, важливо з'ясувати його вихідні положення, передусім актуальність проблеми, об'єкт, предмет, мету та завдання.

Проблемою дослідження в широкому значенні є складне теоретичне або практичне питання, що потребує вивчення, вирішення. Вона має бути відображена насамперед у темі дослідження.

Об'єкт дослідження – це процес або явище педагогічної дійсності, що обране для вивчення. Об'єктом дослідження може бути освітній процес, форми організації, зміст освіти, специфіка діяльності педагогів та здобувачів освіти тощо.

Предмет дослідження – це частина об'єкта, тобто те, що безпосередньо й ґрунтовно вивчається з певною метою (до прикладу, формування якості особистості). Предмет дослідження відповідає на запитання: «Що вивчається?».

Мета дослідження – це уявне передбачення кінцевого результату науково-дослідної роботи.

Завдання дослідження – це те, що потребує виконання. Завдання конкретизують мету з урахуванням предмета дослідження («виявити», «з'ясувати», «окреслити», «проаналізувати», «визначити», «одержати» та ін.).

Згодом науковець висуває *гіпотезу*, яку у процесі дослідження буде підтверджувати (припущення).

Якість науково-педагогічного дослідження характеризується такими основними критеріями: актуальність, новизна, теоретична і практична значущість.

6. Методи науково-педагогічних досліджень

Поняття «метод» грецького походження, що означає «шлях дослідження, спосіб пізнання». Отже, метод – спосіб діяльності, спрямованої на досягнення поставленої мети.

Метод науково-педагогічного дослідження – спосіб дослідження психолого-педагогічних процесів формування особистості, встановлення об'єктивної закономірності навчання і виховання.

Сучасна педагогіка використовує такі методи науково-педагогічних досліджень: педагогічне спостереження, бесіда, інтерв'ю, експеримент, вивчення продуктів діяльності, соціологічні методи, соціометричні методи, тестування. Успіх роботи значною мірою залежить від уміння вибрати найрезультативніші методи дослідження, оскільки саме вони дають можливість досягти поставленої мети.

Педагогічне спостереження: суть, види, вимоги до проведення

Метод педагогічного спостереження – організоване дослідження педагогічного процесу в природних умовах.

Об'єктами педагогічного спостереження може бути: поведінка учнів, їхнє ставлення до навчання, активність; поведінка вчителя, його ставлення до учнів, ефективність дій; взаємовідносини педагога з учнями та між учнями; навантаження на уроці, їх характер і величина, відповідність вікові і підготовленості учнів; вихованість школярів тощо.

Вимоги до спостереження: чіткість, систематичність, різнобічність, достатня кількість зафіксованих фактів, своєчасність, об'єктивність, економність техніки запису, ретельне, вдумливе й детальне опрацювання зібраного матеріалу, неупередженість у тлумаченні матеріалу, в оцінюванні фактів і висновків щодо них.

Розрізняють спостереження;

- пряме – вид спостереження, під час якого дослідник безпосередньо бере участь у досліджуваному процесі, діє разом з учасниками дослідження;
- опосередковане – вид спостереження, що не передбачає

безпосередньої участі дослідника в процесі, який вивчається;

- самоспостереження – процес споглядання внутрішніх психічних процесів з одночасним спостереженням за їх зовнішніми виявами.

Спостереження можна проводити у формі бесіди або інтерв'ю.

Бесіда – метод безпосереднього спілкування, який дає змогу одержати від співрозмовників інформацію, що цікавить дослідника, за допомогою заздалегідь підготовлених запитань.

Інтерв'ю – метод отримання інформації за допомогою усного опитування. Інтерв'ю допомагає одержати глибинну інформацію про думки, погляди, мотиви, уявлення респондентів, дає змогу вести спостереження за їхніми психологічними реакціями.

Для успішного проведення бесіди або інтерв'ю необхідно створити дружню атмосферу. Тут важливе значення має вступне слово і перші запитання дослідника, які повинні викликати в опитуваного довіру і бажання співпрацювати.

Метод педагогічного експерименту

Психолого-педагогічний експеримент – це метод, що забезпечує спостереження за змінами психологічних характеристик дитини в процесі педагогічного впливу на неї.

Розрізняють такі види експериментів:

- 1) констатувальний – проводиться, як правило, на початку дослідження і має на меті з'ясувати стан справ з тією чи іншою проблеми, що вивчається. Він може включати ряд дослідницьких методик: бесіда та анкетування учнів, бесіда з батьками;
- 2) формувальний – здійснюється за допомогою експериментальної моделі розвиваючого і формуючого впливу на предмет дослідження;
- 3) контрольний – перевірка отриманих даних у шкільній практиці, тобто випробувана методика в хоті експерименту починає використовуватися в практиці роботи інших шкіл та вчителів.

За місцем проведення розрізняють лабораторний і природний педагогічний експеримент. *Лабораторний* відбувається в штучних умовах, коли експериментатор моделює всі необхідні для його проведення умови. Особливе місце займає так званий *природний* експеримент. Суть цього експерименту полягає в тому, що він не порушує звичного ходу діяльності учнів та вчителів і носить природний характер.

Метод вивчення продуктів діяльності

Вивчення продуктів діяльності – метод дослідження, за якого використовують систему процедур, спрямованих на збір, систематизацію, аналіз і тлумачення продуктів діяльності людини.

Даний метод забезпечує:

- аналіз особистих документів (листів, фотографій, щоденників, автобіографій, особових справ, зошитів, класних журналів, відомостей успішності за минулі роки і т. Д.). Дозволяє робити опосередковані висновки про сформованість знань людини, її інтереси та здібності, розвиток тих чи інших психологічних якостей;
- аналіз офіційних матеріалів (статутів, наказів, законів, газет, дискусій, нарад). Застосовується для вивчення соціальних процесів та їх впливу на особистість, стан освітнього процесу в школі;
- аналіз продуктів діяльності (творчих, професійних, поведінкових, суспільних). Ефективність залежить від уміння дослідника знаходити в документах закладу освіти та матеріалах діяльності вихованців головне, глибоко аналізувати їх, бачити за ними реальні факти й дії педагогів та учнів.

Продуктами діяльності дітей є виконані ними письмові роботи, вироби, малюнки, моделі, фотографії тощо. Зіставлення робіт, виконаних учнем у різний час, на різних етапах навчання, дає змогу простежити його розвиток, формування вмінь та навичок, особливості вияву творчості тощо.

Вдаючись до аналізу результатів різних видів діяльності учня (успішності, виконання громадських доручень, участі в конкурсах та ін.), можна скласти доволі об'єктивне уявлення про нього за реальними справами. На підставі вивчення виробів, наприклад, можна зробити висновок про його акуратність, старанність у роботі, спрямованість інтересів і нахилів. Відповіді на уроках характеризують пам'ять, мислення, уяву, погляди, переконання. Колекції поштових марок, малюнків і віршів є матеріалом для висновків про спрямованість уваги, спостережливість, творчу уяву, естетичні почуття і художні здібності.

Соціологічні та математичні методи

До *соціологічних* методів дослідження відносяться: анкетування, рейтинг (оцінювання), узагальнення незалежних характеристик, соціометричні методики.

Анкетування – це метод, який дозволяє за порівняно короткий відрізок часу опитати велику кількість респондентів.

За формою анкети бувають:

- відкриті – анкети, у яких інструкція не обмежує способу відповіді на запитання (напишіть назву професії, яку б ви обрали);
- закриті – анкети, що мають варіанти відповідей, із яких потрібно вибрати одну;
- напіввідкриті – коли можна вибрати одну з наведених відповідей, а також запропонувати свою.

Для вищої об'єктивності дослідження важливо попередньо перевіряти ступінь розуміння запитань, вносячи корективи до змісту анкети. Доцільно при цьому використовувати прямі й непрямі запитання (прямі: «Чи хотіли б Ви, щоб Ваша дочка стала вчителькою?», непрямі: «Як Ви ставитеся до професії вчителя?»). Формулюючи запитання, слід уникати підказок.

Наприклад, здійснюючи анкетування батьків з метою з'ясування домашніх умов для навчання учня, можна запропонувати такі запитання (відкрита анкета):

1. *Як Ви організовуєте виконання домашніх завдань школярем?*
2. *Як Ви контролюєте їх виконання?*
3. *Чи звертається до Вас дитина по допомогу під час виконання домашніх завдань? У чому полягає ця допомога?*
4. *Як Ви привчаєте дитину до самостійності у виконанні домашніх завдань?*
5. *Чи аналізуєте Ви разом з дитиною її труднощі у навчанні та шляхи їх подолання?*

Рейтинг – є основою побудови найрізноманітніших шкал оцінок. Цей метод використовують у школі здебільшого для визначення популярності окремих учнів, учителів, значущості їх моральних якостей.

Метод узагальнених незалежних характеристик – передбачає узагальнення відомостей про учнів, одержаних із різних джерел (учителів, батьків, особи, що спостерігала за учнями у важливих для дослідника ситуаціях, однолітків, друзів), зіставлення цих відомостей, їх осмислення.

При зіставленні незалежних характеристик деякі риси можуть не збігатися через необ'єктивність того, хто характеризує, поспішність, помилковість висновків.

Соціометрія – галузь соціології, яка вивчає міжособистісні взаємини в малих групах, зосереджуючись на внутрішньогрупових

симпатіях і антипатіях. Цей метод застосовують для дослідження міжособистісних стосунків і міжгрупових відносин з метою їх поліпшення.

Учні пропонують відповіді на запитання типу: «З ким би ти хотів...» (сидіти за однією партою, працювати поруч у майстерні, грати в одній команді та ін.). Аналіз дає змогу з'ясувати місце, роль, статус кожного члена колективу, наявність внутрішньо колективних угруповань, їх лідерів.

Тестування – метод діагностики із застосуванням стандартизованих запитань та завдань, що мають певну шкалу значень. Розрізняють:

- тести інтелекту (призначені для виявлення розумового потенціалу людини);
- тести креативності (для вивчення та оцінювання творчих здібностей особистості);
- тести досягнень (визначають ступінь конкретних знань, навичок, умінь особистості);
- тести особистісні (визначають уподобання, цінності, ставлення, емоційні властивості особистості) та ін.

Математичні методи використовують для кількісного аналізу фактичного матеріалу, отриманого в процесі дослідження. У педагогіці використовують такі види математичних методів:

- 1) метод реєстрування (наприклад, виявлення кількості запізнь на уроках);
- 2) метод ранжування (наприклад, складання списку учнів залежно від рівня успішності);
- 3) метод моделювання (допомагає пізнати поведінку людини в певних ситуаціях);
- 4) статистичні методи – методи математичної статистики, що використовуються для опрацювання експериментальних даних із метою підвищення обґрунтованості висновків.

Питання для самоконтролю:

- Розкрийте сутність науково-педагогічного дослідження.
- Назвіть етапи науково-педагогічного дослідження.
- Які вимови висуваються до педагогічного спостереження?
- Назвіть вимоги до організації та проведення педагогічного експерименту.
- Які методи дослідження відносяться до соціологічних та математичних?

Тема 11. Оформлення результатів науково-дослідної роботи

План

1. Курсова робота: структура, загальні вимоги до оформлення.
2. Структура кваліфікаційної роботи магістра, вимоги до оформлення.
3. Особливості написання тез і статей. Складання анотацій.
4. Вимоги до мови та стилю наукової роботи.

***Ключові слова:** курсова робота, кваліфікаційна робота магістра, тези, стаття, анотація.*

***Рекомендовані джерела:** 1; 17; 22; 28*

1. Курсова робота: структура, загальні вимоги до оформлення

Курсова робота – вид самостійної навчально-наукової роботи з елементами дослідження, що виконується здобувачами вищої освіти протягом семестру з метою закріплення, поглиблення й узагальнення знань, здобутих під час навчання, та їхнього застосування до комплексного вирішення конкретного фахового завдання.

Метою написання курсової роботи є:

- поглиблення знань здобувачів з актуальних педагогічних проблем;
- систематизація отриманих теоретичних знань із певної навчальної дисципліни;
- розвиток умінь самостійного критичного опрацювання наукових джерел;
- формування дослідницьких умінь;
- стимулювання здобувачів до самостійного наукового пошуку;
- розвиток вміння аналізувати передовий досвід та узагальнювати власні спостереження;
- формування вміння практичної реалізації результатів дослідження в самостійно виконаних розробках.

Курсова робота має таку структуру:

- Зміст.
- Вступ.
- Розділ 1 (теоретична частина).
- Розділ 2 (практична частина).

- Висновки.
- Список використаних джерел.
- Додатки (за необхідності).

У *змісті* вказуються назви розділів та параграфів, номери сторінок кожного розділу та параграфа.

У *вступі* потрібно довести актуальність певної проблеми, визначити мету і завдання дослідження, окреслити методи дослідження.

Основна частина курсової роботи складається з теоретичної та практичної, де розкривається зміст дослідження. При цьому потрібно пам'ятати, що дослівне запозичення чужого тексту, яке не супроводжується посиланням на джерело, називається плагіатом і суворо карається в науковому середовищі.

Висновки до курсової роботи повинні бути лаконічними й чітко відповідати поставленим завданням.

Список використаних джерел (20-25 позицій) складається як результат перегляду наукових джерел з теми дослідження. До бібліографічного списку вноситься тільки та література, що використовувалася в роботі, на яку є посилання в тексті. Перевага повинна надаватися новітнім виданням. Список використаних джерел подається в алфавітному порядку, оформлюється з урахуванням сучасних вимог до бібліографічного опису.

Додатки до курсової роботи розміщуються в кінці роботи. Вони можуть включати: таблиці, схеми, малюнки, зразки планів-конспектів уроків, розробленого дидактичного матеріалу, робіт учнів, анкети, тести тощо.

Коли накопичено основний матеріал для курсової роботи, відбувається: написання вступу; формулювання висновків та рекомендацій; оформлення списку використаних джерел та додатків; подання чорнового варіанту роботи науковому керівникові; усунення зауважень, урахування рекомендацій наукового керівника; доопрацювання роботи з урахуванням рекомендацій, остаточне редагування тексту; підготовка до захисту.

2. Структура кваліфікаційної роботи магістра, вимоги до оформлення

Кваліфікаційна робота магістра (далі – КРМ) є видом науково-дослідницької роботи, що потребує від здобувачів умінь сформулювати тему, вибрати методикку, організувати й провести дослідження, виконати якісний і кількісний аналіз отриманих результатів, надати рекомендації щодо покращення аналізованого

процесу, аргументувати (обґрунтувати) власні висновки, оформити результати.

КРМ виконують упродовж усього терміну навчання в магістратурі (1 рік і 4 місяці).

Змістове наповнення КРМ залежить від теми й відображене в плані, розробленому здобувачем вищої освіти за консультування наукового керівника. Відповідно до вибраної теми, здобувач повинен ознайомитися з нормативними документами, науковою й навчальною літературою, скласти проєкт плану, обговорити та погодити його з науковим керівником.

КРМ має таку структуру:

Титульна сторінка.

Завдання для КРМ + календарний план.

Зміст, де зазначається:

- Перелік умовних позначень (за необхідності);
- Вступ;
- Розділ 1 (з підрозділами);
- Розділ 2 (з підрозділами);
- Розділ 3 (за необхідності);
- Висновки;
- Список використаних джерел;
- Додатки (за необхідності).

До роботи в окремому файлі, додають:

- анотацію (до двох сторінок – готує здобувач);
- подання голові екзаменаційної комісії щодо захисту КРМ (із довідкою про успішність здобувача, висновками про виконану роботу, що готують науковий керівник, кафедра й деканат);
- зовнішню рецензію (готує рецензент – науково-педагогічний працівник іншого ЗВО);
- довідку про результат перевірки КРМ на ознаки академічного плагіату (готує випускова кафедра).

Рекомендований обсяг основного тексту КРМ (від змісту до списку використаних джерел) становить 50-70 сторінок.

Обов'язковою вимогою для допуску до захисту КРМ є апробація результатів власного дослідження у формі публікації тез на науково-практичній конференції будь-якого рівня. Претендуючи на відмінну оцінку, здобувач повинен опублікувати статтю у фаховому виданні або в іншому науковому виданні.

Здобувач подає дослідження у вигляді спеціально підготовленої наукової праці на правах рукопису (у твердому переплетенні). Після

захисту кваліфікаційну роботу або її елементи розміщують в електронному репозитарії Мукачівського державного університету.

3. Особливості написання тез і статей. Складання анотацій

Тези – чітко і коротко сформульовані основні положення наукової роботи, доповіді, повідомлення, статті. Значення таких положень у тому, що весь великий, а іноді громіздкий матеріал дається у вигляді коротких, послідовних формулювань. Зазвичай їх публікують у спеціальних збірниках для конференцій. Невеликий обсяг – це те, чим тези відрізняються від інших видів наукових робіт.

Обсяг тез зазвичай складає 2-4 сторінки; він має бути написаний в науковому стилі та містити результати певного дослідження; між положеннями обов'язково має простежуватися логічний зв'язок.

Можна виділити такі характерні риси тез:

1. **Змістовність та самодостатність.** Прочитавши текст, читач має отримати достатнє розуміння основної думки та результатів дослідження. У тексті не має бути повторюваних речень, інформації, яка не стосується дослідження.
2. **Логічність.** Думки та ідеї мають бути достатньо аргументованими.
3. **Структурованість,** що дозволяє краще розкрити зміст.

Наукова стаття – вид наукової публікації, який описує дослідження за певною темою, що виконана її науковим автором (авторами). Наукові статті публікуються в періодичних наукових журналах або в неперіодичних збірниках наукових праць. Наукова стаття є одним з найбільш поширених способів публікації наукових результатів.

Орієнтовна структура статті:

1. Назва статті.
2. Анотація, ключові слова.
3. Основний текст:
  - Вступ (постановка проблеми; аналіз останніх досліджень і публікацій; обґрунтування актуальності дослідження; формування мети статті);
  - Виклад основного матеріалу (виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів);
  - Висновки (висновки з даного дослідження та окреслення перспективи подальших розвідок у даному напрямку).

4. Список використаних джерел.

Обираючи тему дослідження (назву статті), необхідно максимально її конкретизувати.

Анотація та ключові слова – це перше враження про наукову роботу, від якого залежить, зацікавиться нею читач, чи ні. Визначення ключових слів та написання анотації відіграють важливу роль у презентації роботи. Ключові слова повинні максимально описувати термінологію та тематику дослідження. Не варто використовувати у якості ключових слова, які вже зазначені у назві статті. Анотація до статті має бути лаконічним викладом основних положень роботи, її актуальності тощо.

Основні вимоги до викладу основного матеріалу: чіткість, логічність, читабельність, аргументованість, науковий стиль. У цій частині потрібно розкрити тему, аргументуючи власну думку та підкріплюючи її цитуванням достовірних джерел.

Висновки – підсумок здійсненого дослідження, стисле обґрунтоване формулювання власних результатів дослідження та думок щодо досліджуваної теми. У висновку не варто використовувати цитування інших джерел, інакше складеться враження відсутності в автора власної думки та наукової позиції щодо досліджуваної проблеми.

Обсяг наукової статті зазвичай становить від 6 до 24 сторінок.

4. Вимоги до мови та стилю наукової роботи

Матеріал наукової роботи потрібно викладати грамотно, у науковому стилі. Текст роботи не повинен містити повторів та не бути перевантаженим цитатами. Недопустиме переписування тексту з літературних джерел, їх цитування без покликань.

Мова і стиль роботи як частина писемної наукової мови сформувалися під впливом так званого академічного етикету, сутністю якого є інтерпретація власного й запозичених поглядів для обґрунтування наукової істини.

Для наукового тексту характерні смислова завершеність, цілісність і зв'язність, ясність та об'єктивність викладу, логічна послідовність, узагальнення, точність й однозначність, лаконічність, доказовість, переконливість, аналіз, синтез, аргументованість, пояснення причинно-наслідкових зв'язків, формулювання висновків.

Для вираження логічних зв'язків застосовують спеціальні засоби зв'язку, що виражають послідовність розвитку думки (*спочатку, насамперед, потім, по-перше, по-друге, передусім, водночас; перш ніж, після того як, наприкінці, перед тим як; нарешті; отже*),

заперечення (*проте, тим часом, але, однак, водночас, тоді як*); причиново-наслідкові зв'язки (*оскільки, тому що; завдяки тому, що; у зв'язку з тим, що; через те, що; зважаючи на те, що; так, тому, завдяки цьому, відповідно до цього, унаслідок цього, крім того, до того ж, з огляду на те, що; з огляду на викладене вище*), перехід від однієї думки до іншої (*тепер звернімося до.., розглянемо, зупинимося на.., проаналізувавши.., перейдемо до.., необхідно деталізувати, необхідно з'ясувати...*), зв'язок із попередніми частинами інформації (*як уже зазначено, як засвідчив аналіз, як продемонстровано вище, попередній розділ, описаний матеріал, згаданий, наведений вислів, нагадаємо*); результат, висновок (*отже, як висновок, на закінчення зазначимо, виклад спонукає до висновку, підсумовуючи, варто сказати, узагальнюючи сказане; із проаналізованого можна зробити такі висновки; зважаючи на викладене вище, підсумовуючи, є підстави стверджувати, що...*).

Мові наукових праць властива відсутність експресії. Наукового стилю досягають через широке використання лексем абстрактного й узагальненого значення. Частотними є дієслівно-іменникові сполучення. Наприклад: *проводити дослідження, виконувати аналіз, висловлювати критику або констатовано, виокремлено, проведено, узагальнено, запропоновано, висловлено критичні зауваження, подано ґрунтовний аналіз тощо.*

Вказівка на джерело повідомлення (кому конкретно належить те чи інше висловлювання) подана з уваги на вставні слова та словосполучення (*на думку, за даними, автор переконаний, за повідомленням, за відомостями, на нашу думку, на думку науковця, дослідниця вважає, автор резюмує тощо*). Для з'ясування авторської думки можна скористатися такими сполуками: *автор описує, розкриває, аналізує, порушує, розв'язує, актуалізує проблему; уважає, зазначає, що; пише, що; наголошує, що; справедливо зауважує, що; стверджує, аналізує, характеризує, переконливо доводить, порівнює, зіставляє, з'ясовує, апелює до, наголошує на важливості, формулює, керується тим, що; автор переконаний, обґрунтовує, схвалює, поділяє погляд, окреслює перспективу, допускає; висловлює припущення, пропонує, заперечує, стверджує, ігнорує, дорікає, критикує, не підтверджує висновок словами, спростовує, критично ставиться, ставить завдання, підтверджує висновок фактами, причину вбачає в тому, що.*

У наукових роботах замість займенника «я» використовують «ми». Вираження авторства через «ми» допомагає передати власну думку як думку певної групи людей, наукової школи чи наукового

напряму, оскільки сучасну науку характеризують такі тенденції, як інтеграція, колективність, комплексний підхід до розв'язання дослідницьких проблем.

Стислість автора наукового тексту – це вміння уникати непотрібних повторів, багатослів'я або мовної надмірності. У процесі підготовки рукопису наукової роботи не доцільно переобтяжувати текст термінами. Доцільно зважати на екологію наукової української мови та уникати вживання дублювання термінів. Наприклад, правильно писати *набувати чинності* замість вступати в силу, *принаймні, щонайменше* замість по крайній мірі; *бути підставою* замість служити підставою; *як уже зазначено* або *як ми зазначили* замість як нами вже відзначалось; *брати участь* замість приймати участь та ін.

Питання для самоконтролю:

- Яка мета написання курсової роботи?
- Назвіть орієнтовну структуру курсової роботи.
- Окресліть основні вимоги до оформлення КРМ.
- Визначіть особливості написання тез і статей.
- Що таке анотація та ключові слова наукової публікації?
- Які вимоги висуваються до мови та стилю наукової роботи?

Тема 12. Методика пошуку інформаційних джерел та робота з ними

План

1. Види джерел інформації. Методика пошуку інформаційних джерел.
2. Робота з літературними джерелами, бібліографічними виданнями, каталогами, картотеками
3. Оформлення посилань на використані джерела та бібліографічного списку.
4. Академічний плагіат.

***Ключові слова:** джерело інформації, бібліографічне видання, картотека, каталог, академічна доброчесність, плагіат.*

***Рекомендовані джерела:** 22; 28; 29; 30*

1. Види джерел інформації. Методика пошуку інформаційних джерел

У процесі виконання науково-дослідної роботи важливе значення має можливість доступу до джерел інформації. При цьому головною проблемою є знаходження надійних джерел із усіх загальнодоступних.

Наукове дослідження завжди передбачає пошук джерел інформації з метою їх опрацювання та використання у науковій роботі. Слід пам'ятати, що розшукувана інформація може міститися в *різних джерелах*: тезах, наукових статтях, монографіях, дисертаціях, підручниках, навчальних і методичних посібниках, журналах та збірниках наукових праць, офіційних документах (законах, постановах, наказах, розпорядженнях, положеннях, статутах тощо).

Проте, дослідник шукає не будь-яку інформацію, не будь-які відомості, факти, ідеї, а тільки ті, які є найбільш цінними й актуальними для його напряму наукового дослідження. Тому актуальним залишається питання використання правильної методики пошуку необхідних джерел інформації, яка, з одного боку, забезпечить швидкість отримання результатів, а з другого – їх глибину та ефективність.

Найбільш доступною для дослідників, не враховуючи мережу Інтернет, є, звичайно, наукова бібліотека. У ній дослідник має можливість користуватися фондами джерел первинної інформації – книгами, журналами, газетами, нормативними документами, і

фондами джерел вторинної інформації – бібліотечними каталогами, бібліографічними картками тощо.

Важливо вміти користуватися джерелами вторинної інформації, оскільки вони є тією ланкою, яка зв'язує дослідника з книжковим фондом бібліотеки. Скажімо, алфавітний каталог як інформаційно-пошукова система дає змогу швидко дізнатися про те, які книги того чи іншого автора є в бібліотеці. Те саме стосується й періодичних видань. Пошук потрібних джерел інформації може здійснюватися за допомогою звичайних бібліотечних карток, або за допомогою електронної пошукової системи.

Наразі немає жорстких вимог щодо вибору інформаційних джерел при написанні науково-дослідної роботи: навчальної, довідкової, архівної, енциклопедичної або наукової літератури, засобів масової інформації тощо. Важливо, щоб вони підкреслювали проблему й розкривали обрану тему. Але найкраще спиратися на джерела, дата публікації яких не перевищує 5 років, що надасть змогу пов'язати всі тенденції з реаліями й описати поточний стан справ, порівняти прийоми, «вирішення» проблеми (що було усунуто, яка проблема залишилася) і т.д. Головне – перевіряти всю отриману інформацію на достовірність і не користуватися сумнівними джерелами.

2. Робота з літературними джерелами, бібліографічними виданнями, каталогами, картотеками

Інформаційний простір мережі Інтернет характеризується високим ступенем динамічності. У ньому щодня з'являється й зникає величезна кількість ресурсів. Звичайно, знайти інформацію можна за допомогою пошукових систем, але більш ефективним в довідково-бібліографічному обслуговуванні є створення та використання бібліографічних списків як джерел якісно відібраної та добре описаної інформації.

Є певні правила роботи з джерелами інформації, які необхідно засвоїти.

По-перше, перед тим, як розпочати пошук, необхідно визначити, що ми хочемо знайти? Яка література нас цікавить? У чому полягає проблема, яку потрібно вирішити?

По-друге, для того, щоб не заплутатися у великій кількості інформації, її доцільно класифікувати та фіксувати у письмовому чи електронному варіантах.

Найпоширенішим видом стислого оформлення відомостей про різноманітні джерела є каталоги та картотеки.

Каталог являє собою покажчик друкованих видань, який знаходиться в кожній бібліотеці. Складається він з карток, у яких занотовані основні характеристики книги: шифр, який позначає місце зберігання книги в бібліотечному фонді; автор, назва, підзаголовок та інша інформація.

Існує три основних види каталогів:

- алфавітний – містить відомості про наявні у даній бібліотеці літературні джерела, що розміщені у алфавітній послідовності прізвищ їх авторів;
- систематичний – складається за галузями знань: наука, освіта, техніка, економіка та ін. Він дає можливість визначити, з яких галузей знань і які саме книги є в бібліотеці;
- предметний – відображає більш часткові питання й утворюється назвами предметів з дотриманням алфавіту.

Особливу роль у довідково-інформаційному обслуговуванні користувачів відіграють **картотеки** (до прикладу, картотеки періодичних видань, картотеки сценаріїв масових заходів, картотеки бібліографічних посібників тощо). Вони допомагають орієнтуватися у інформаційному просторі, швидше й ефективніше знаходити потрібну інформацію.

Приступаючи до пошуку літератури відповідно до завдань науково-дослідної роботи, необхідно чітко сформулювати тему. Неточність формулювання – основна причина невдалого пошуку джерел. Для одержання загального уявлення про тему починати пошук необхідно зі словників, енциклопедій, довідників, підручників, в яких можна знайти офіційну термінологію назв.

Уміле користування довідковим фондом сприяє скороченню часу на пошук потрібної інформації та підвищує ефективність праці дослідника.

3. Оформлення посилань на використані джерела та бібліографічного списку

Для відтворення матеріалу з використаних джерел і дотримання вимог наукової етики в тексті розміщують покликання. Нумери джерел зазначають після закінчення цитати або після узагальненого викладу даних, запозичених із конкретної праці (праць).

Покликання на джерело оформляють у квадратних дужках. Наприклад, у реченні «Учений розробив методику прогнозування потреби у висококваліфікованих фахівцях» фрагмент у квадратних дужках [12, с. 35] означає звернення до матеріалу, розміщеного на

тридцять п'ятій сторінці друкованого джерела, яке розташоване в списку під дванадцятим номером. Подана після речення «За останні три роки кількість учнів у малокомплектних школах зросла вдвічі» конструкція [37, с. 56–60] засвідчує, що статистичні дані про чисельність учнів розміщені на сторінках із 56 до 60 в джерелі, що представлено в списку під номером 37.

З огляду на особливості викладеного в роботі матеріалу, допускають покликання лише на порядковий номер джерела. Наприклад: «Інституційне оформлення державної служби розпочалося з набуттям чинності Закону України «Про державну службу» [7]. У цьому випадку цифра 7 означає порядковий номер, під яким названий правовий акт розміщено в списку використаних джерел. Подана після речення «Сьогодні оголошення про вакантні посади державних службовців розміщують на офіційних веб-сайтах органів державної виконавчої влади» конструкція [24–27; 32] означає, що в списку використаних джерел під порядковими номерами 24, 25, 26, 27 та 32 запропоновано опис ресурсів.

Наявність покликань – обов'язкова вимога щодо оформлення науково-дослідної роботи.

Бібліографічний опис списку використаних джерел у науково-дослідних роботах здобувачів оформляється, зважаючи на Національні стандарти України – «ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

Приклади оформлення списку використаних джерел у стилі ДСТУ 8302:2015:

1. Міщенко Т. О., Стаднік Н. В. Студентоцентричне навчання як вектор розвитку гуманітарної парадигми освіти. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2017. Вип. 17. С. 32–37.
2. Мармаза О. І. Менеджмент освітньої організації: навч. посіб. Харків, 2017. 126 с.
3. Ганзенко О. О. Основні напрями подолання правового нігілізму в Україні. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. Запоріжжя, 2015. № 3. С. 20–27. URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Fakhovivydannya/vznu/juridichni/ VestUr2015v3/5.pdf> (дата звернення: 21.11.2023).

4. Академічний плагіат

Останні роки педагогічна та наукова спільнота все більше уваги приділяє питанням доброчесності. Пояснення терміну «доброчесність»

наукових праць на наявність текстових запозичень за допомогою відповідних сервісів. На сайті МДУ створено сторінку «Академічна доброчесність», де розміщені нормативні документи та інша інформація, спрямована на допомогу науково-педагогічним працівникам та здобувачам вищої освіти. *Корисними при написанні наукових робіт стають розміщені на сторінці бюлетені Проекту сприяння академічній доброчесності в Україні SAIUP, які у зручній формі дають відповіді на найбільш актуальні питання.*

«Положення про академічну доброчесність у Мукачівському державному університеті» регулює механізм забезпечення академічної доброчесності в освітньому середовищі МДУ та протидії академічному плагіату.

Питання для самоконтролю:

- Назвіть види джерел інформації.
- Окресліть методику пошуку інформаційних джерел.
- Які основні правила роботи з джерелами інформації?
- Як оформляється покликання на використані джерела?
- Наведіть приклад оформлення списку використаних джерел у стилі ДСТУ 8302:2015.
- Що таке академічна доброчесність?
- Які ознаки академічного плагіату?
- Який документ регулює механізм забезпечення академічної доброчесності в освітньому середовищі МДУ?

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ, ЩО ВІНОСЯТЬСЯ НА ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ

1. Становлення і розвиток педагогічної професії.
2. Сутність педагогічної діяльності, її особливості.
3. Функції вчителя початкових класів закладу загальної середньої освіти.
4. Правовий статус педагогічного працівника.
5. Професіограма вчителя.
6. Сучасний вчитель початкових класів: вимоги суспільства до нього.
7. Поняття педагогічної майстерності, рівні оволодіння нею.
8. Складники педагогічної майстерності вчителя.
9. Поняття професійного іміджу.
10. Складові професійного іміджу вчителя початкових класів.
11. Професійно-педагогічна культура як складова загальнолюдської культури.
12. Професійна етика та педагогічний такт.
13. Педагогічне спілкування, його місце у професійній діяльності вчителя.
14. Бар'єри педагогічного спілкування.
15. Стилі педагогічного спілкування.
16. Педагогічний конфлікт: причини, шляхи подолання.
17. Заклад загальної середньої освіти: загальна характеристика, нормативно-правове забезпечення.
18. Нова українська школа як ключова реформа загальної середньої освіти.
19. Освітнє середовище початкової школи: сучасні підходи та вимоги.
20. Анатомо-фізіологічні особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку.
21. Рівні та ступені вищої освіти.
22. Структурні підрозділи ЗВО.
23. Права й обов'язки здобувачів вищої освіти.
24. Особливості адаптації першокурсників до умов навчання в ЗВО.
25. Характеристика освітньо-професійної програми спеціальності 013 Початкова освіта.

26. Формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів вищої освіти.
27. Навчально-методичне забезпечення освітнього процесу.
28. Положення про організацію освітнього процесу в Мукачівському державному університеті.
29. Форми організації освітнього процесу в ЗВО.
30. Практична підготовка майбутнього вчителя. Особливості змісту та види педагогічної практики.
31. Система контролю та оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти.
32. Види самостійної роботи здобувачів вищої освіти.
33. Культура та гігієна розумової праці.
34. Особливості організації робочого дня.
35. Самоосвіта і самовиховання у системі підготовки до педагогічної діяльності.
36. Сутність науково-педагогічного дослідження, його етапи.
37. Методи науково-педагогічних досліджень.
38. Педагогічне спостереження: суть, види, вимоги до проведення.
39. Метод педагогічного експерименту.
40. Метод вивчення продуктів діяльності.
41. Соціологічні та математичні методи.
42. Курсова робота: структура, загальні вимоги до оформлення.
43. Структура кваліфікаційної роботи магістра, вимоги до оформлення.
44. Особливості написання тез і статей.
45. Складання анотацій. Вимоги до мови та стилю наукової роботи.
46. Види джерел інформації.
47. Методика пошуку інформаційних джерел.
48. Робота з літературними джерелами, бібліографічними виданнями, картотеками, каталогами.
49. Оформлення посилань на використані джерела та бібліографічного списку.
50. Академічний плагіат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О. Є. Методика організації науково-педагогічних досліджень: метод. посібник. Житомир, 2018. 76 с.
2. Бібік Н. М. Нова українська школа: порадник для вчителя. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
3. Бриль Г. Імідж сучасного вчителя початкових класів. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2011. № 4 (Ч. 1). С. 230–237.
4. Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень: навч. посібник. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
5. Васянович Г. П. Педагогічна етика: навч. посіб. К.: Академвидав, 2011. 256 с.
6. Воевідко Л. Організація самостійної роботи здобувачів вищої освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2018. Т. 2. № 25. С. 21–28.
7. Гарькавець С. О., Волченко Л. П. Спілкування в педагогічному процесі: навчальний посібник. Житомир: ТОВ «Видавничий дім «Бук-Друк». 2021. 100 с.
8. Гораш К. В. Сучасні тенденції змін освітнього середовища закладів загальної середньої освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Ужгород, 2021. Вип. 2 (49). С. 42–47.
9. Гордійчук М. С. Вступ до спеціальності: навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський: Зволейко Д. Г., 2020. 135 с.
10. Доповідь про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства у 2022 році / за ред. А. Бутенка, О. Єременко, Н. Стукало. Київ: Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2023. 59 с.

32. Положення про оцінювання знань студентів за Європейською кредитною трансферно-накопичувальною системою організації освітнього процесу в Мукачівському державному університеті.
URL: https://msu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/05/zp_1.pdf, с.72
33. Положення про порядок проведення заліків і екзаменів у Мукачівському державному університеті.
URL: https://msu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/05/zp_1.pdf, с.91
34. Положення про проведення практики студентів. URL: https://msu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/05/zp_1.pdf, с.115
35. Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання: монографія / за ред. проф. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 443 с.
36. Статут Мукачівського державного університету.
URL: https://msu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/Статут-МДУ_-2022.pdf
37. Фіцула М. М. Вступ до педагогічної професії: Навч. посібник для студ. вищ. пед. закладів освіти. 2-е вид. Тернопіль: «Навчальна книга – Богдан», 2003. 136 с.
38. Холковська І. Л. Основи педагогічної майстерності. Практикум: посібник. Вінниця: Твори, 2019. 240 с.
39. Чайка В. М., Петрова Н. М. Інтелектуальна культура вчителя як фактор інновацій у педагогічній діяльності: монографія. Тернопіль: ТНПУ, 2014. 308 с.

Навчально-методичне видання

**ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ
З ОСНОВАМИ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

Конспект лекцій

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта

Тираж 10 пр.

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 6954 від 20.11.2019 р.*

*Редакційно-видавничий відділ МДУ,
89600, м.Мукачево, вул.Ужгородська, 26*

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>